

Покрајински заштитник грађана

Омбудсман

ПОДРШКА УЧЕНИЦИМА СА ИЗУЗЕТНИМ СПОСОБНОСТИМА У ОСНОВНИМ И СРЕДЊИМ ШКОЛАМА У АП ВОЈВОДИНИ

ИЗВЕШТАЈ ПОКРАЈИНСКОГ ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА - ОМБУДСМАНА
децембар 2017. године

ИЗВЕШТАЈ ПОКРАЈИНСКОГ ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА – ОМБУДСМАНА
децембар 2017. године

ПОДРШКА УЧЕНИЦИМА СА ИЗУЗЕТНИМ СПОСОБНОСТИМА У ОСНОВНИМ И СРЕДЊИМ ШКОЛАМА У АП ВОЈВОДИНИ

САДРЖАЈ

УВОД.....	4
КРАТАК ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ	6
Појмови даровитост, таленат, генијалност	6
Заједничке карактеристике даровитих	7
Идентификација даровитих	9
Подршка даровитој деци у образовно-васпитним установама	12
ПРАВНИ ОКВИР.....	15
ИСТРАЖИВАЊЕ.....	24
МЕТОДОЛОГИЈА	24
РЕЗУЛТАТИ	25
Основна школа	25
Средња школа	37
АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА И ЗАКЉУЧАК	46
ЛИТЕРАТУРА	52
ДРУГИ ИЗВОРИ	53

УВОД

Инклузивно образовање подразумева да свако дете има право да учи, стиче образовање и учествује у животу и раду образовних установа у складу са својим потребама и могућностима. За разлику од деце и ученика са сметњама у развоју, који су дуги низ година образовање стицали искључиво, или претежно у специјалним школама и на тај начин били изложени сегрегацији и дискриминацији у односу на ученике који похађају редовни систем образовања, ученици са натпросечним и изузетним способностима образовање су стицали у такозваним редовним одељењима и типичним школама. Сходно томе, могли бисмо рећи да ова деца и ученици нису дискриминисани, али се питамо да ли и у којој мери она имају прилику да уче и стичу образовање у складу са својим потребама и могућностима. Самим тим, питање је да ли и у којој мери наш образовни систем одговара на право детета, гарантовано Конвенцијом уједињених нација о правима детета, да образовање треба да буде усмерено на развој личности детета и развој обдарености и менталних и физичких способности до крајњих граница.

Законодавац у нашој земљи препознао је децу и ученике са изузетним способностима, као децу и ученике са потребом за додатном подршком, па су и подзаконским актима ближе уређени услови и начин обезбеђивања овог вида подршке.

Имајући у виду наведено, Покрајински заштитник грађана – омбудсман спровео је истраживање у 231 основној и 84 средње школе у Аутономној Покрајини Војводини како би утврдио да ли је и у којој мери у овим васпитно-образовним установама обезбеђена додатна подршка ученицима са изузетним способностима, те да ли се, у којој мери и на који начин овим ученицима обезбеђује подршка у виду индивидуализованог рада и примене индивидуализованог образовног плана.

Резултати истраживања показали су да се наведени видови подршке примењују у раду са ученицима са изузетним способностима, али да су примењене мере и активности често недовољне. Из резултата истраживања произлази и то да постоје тешкоће да се идентификују ученици са изузетним способностима, као и да је наставницима и стручним радницима у школама потребна додатна едукација у погледу познавања феномена даровитости, потреба даровитих ученика и рада са њима.

Будући да ученике са изузетним интелектуалним способностима понекад посистовећујемо или називамо и даровитим, талентованим, па и генијалним, сматрали смо да је неопходно пре приказа правног оквира и истраживачког дела овог извештаја осврнути се и на досадашња научна разматрања наведених појмова и сазнања у погледу природе, карактеристика, развоја и подстицања

даровитости, а пре свега идентификације и рада с даровитом децом и ученицима у васпитно-образовним установама.

КРАТАК ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ

Појмови даровитост, таленат, генијалност

У контексту терминологије садржане у прописима домаћег законодавства у области образовања и васпитања, ученици са изузетним способностима су они ученици који постижу или би могли постићи резултате изнад нивоа општих и посебних стандарда, у једном или више домена. Осим термина ученици са изузетним способностима користе се још појмови даровити ученици, таленти. Међутим, у стручној литератури, пре свега психолошко-педагошкој, појмови даровитост, таленат, генијалност, креативност доводе се у везу, али се и различито дефинишу.

Простор овог извештаја недовољан је да би обухватио критички приказ различитих дефиниција и тумачења појма даровитости и сличних појмова, те ћемо указати само на неке од њих.

Појам даровитости данас се схвата врло сложено и изучавању ове појаве прилази се из различитих перспектива, али оно што би могао бити заједнички именилац свим тумачењима феномена даровитости је управо потенцијал детета или особе да постиже натпросечне резултате у једном или више подручја људске делатности.

„Галагер (Gallagher) сматра да су даровита деца она која су способна за висока достигнућа, или која имају потенцијалну способност у неким од следећих области: општој интелектуалној способности; специјалној академској способности (за одређене предмете); стваралачком или продуктивном мишљењу; способности за вођство; визуелним и другим уметностима; психомоторним способностима“ (Ђорђевић и Ђорђевић, 2016, стр. 142).

Таленат се најчешће дефинише као даровитост у једном ужем подручју (математици, музици, сликању) (Милић, С., 2010, стр. 111). „Према Гањеу, даровитост је изразита натпросечна компетентност у једној или више области способности (интелектуалној, креативној, социоемотивној, сензомоторној), а изразита натпросечност у једној или више области људских активности је таленат“ (*ибидем*).

„Генијалност представља такве способности које стварају принципијелно нешто ново, што отвара нове путеве у различитим врстама људске делатности. Док се таленат обично стваралачки показује у једној делатној области, геније се карактерише многостраношћу, широким захватима, снагом и дубином утицања“ (Зарудна, 1970, према: Ђорђевић, Б., 1979 у Нешковић, С., стр. 258).

Једно од тумачења даровитости је и то да је она производ интеракције и међузависности натпросечних способности, мотивације и креативности, те да је

израженија уколико су ова три фактора више присутна, повезана и у интеракцији један с другим (Нешковић, С., стр. 259). На раном узрасту углавном се испољава интелектуална даровитост, док се мотивација и креативност постепено развијају и касније долазе до изражаја, те „уколико је средина подстицајна и дете расте у атмосфери прихватања, толеранције, разумевања и охрабрења, онда постоји већа могућност да се развију креативност и мотивација“ (ибидем, стр. 260).

Када даровитост схватимо као динамичан концепт који је осетљив на промене у околини, онда разумемо да се на њу може утицати. Сходно томе, средина и околина у којој дете расте, учи и развија се чиниоци су који могу подстицати даровитост, али је и успоравати и онемогућити јој да се испољи.

Заједничке карактеристике даровитих

Као што се међу собом разликују деца и особе које чине већински део популације или деца и особе са инвалидитетом и различитим врстама и степенима оштећења функција, тако ни даровите и талентоване особе нису хомогена група. Код даровите деце и особа постоје разлике у односу на врсту и ниво изражених способности, период (узраст) испољавања способности, особине личности, мотивацију и слично. Истовремено, утврђено је да се нека својства даровитости испољавају већ на раном узрасту. “Према Витију (Witty, Р.) својства која могу помоћи васпитачима да лакше уоче даровиту децу су: *рано коришћење широког речника који тачно употребљавају, језичке способности, коришћење фразе и целих реченица у врло раним годинама, способност да се исприча или репродукује прича на раном узрасту, општа запажања и задржавање информација, интересовање и љубав према књигама, касније уживање у атласима, енциклопедијама, способност да се задржи пажња и концентрише дуже времена, показивање спретности у цртању, музици и другим уметничким облицима, рано откривање узрока и последице, рано интересовање за датуме и часовник, рани развој способности читања, развијање различитих интересовања*” (Ђорђевић и Ђорђевић, 2016, стр. 129).

Резултати различитих истраживања показала су да постоје својства заједничка већини даровитих особа као што су¹:

- Неуобичајена свесност о окружењу чак и код беба
- Брзо учење, асоцијативно мишљење и брзо повезивање мисли
- Одлично памћење

---

¹ Преузето 12.05.2016. са: <http://www.greatpotentialpress.com/wp-content/uploads/2013/03/Common-Characteristics-of-Gifted.jpg>

- Неуобичајено богат речник и комплексност реченичне структуре за узраст
- Разумевање језичких нијанси, метафора и апстрактних идеја
- Уживање у решавању проблема, нарочито с бројевима и слагалицама
- Често самостално науче да читају и пишу у предшколском узрасту
- Дубока, снажна осећања и реакције
- Изразита осетљивост (емоционална, когнитивна, осетљивост пажње)
- Апстрактно, комплексно, логично мишљење које пружа дубљи увид у оно што је наизглед очигледно
- Идеализам и осећај за праведно у раном узрасту
- Заинтересованост и брига за социјалне и политичке теме
- Дуга пажња и дубока концентрација
- Преокупираност сопственим мислима
- Широка интересовања или наглашен фокус на једну област
- Изразито развијена радозналост
- Интересовање за експериментисање и другачији начин рада
- Повезивање идеја и ствари за које то није уобичајено
- Истанчан смисао за хумор
- Жеља да организују људе/ствари кроз игру и комплексне схеме
- Жива имагинација (измишљени пријатељ у предшколском узрасту)
- Перфекционизам
- Моралност
- Висок ниво енергије
- Преференција ка дружењу са старијима од себе и одраслима
- Тенденција ка преиспитивању ауторитета

Истовремено, налази истраживања указују и на предрасуде према деци и особама са изузетним способностима:

- Често је присутно схватање, то јест мит, да су **даровита деца лако уочљива** јер се издвајају по својим изразитим способностима и особинама од остале деце у одељењу. Реалност је, међутим, таква да и даровита деца могу имати потешкоће у учењу због чега могу испољавати проблеме у понашању и имати психичке потешкоће (Мариновић, Л., стр.39). Заправо, постоје подаци који говоре о томе да више од 50 одсто ученика са натпросечним способностима не пролазе добро у школи (Hoover-Schultz, 2005, *убидем*). Најчешће је реч о даровитим ученицима који нису идентификовани, који су потцењени или занемарени. Изванредни потенцијали могу бити непримећени ако услови за учење не осигуравају ученику прилику да демонстрира или развије свој таленат (*убидем*).
- **Даровити ученици су сналажљиви, мотивисани и не треба им посебна подршка у учењу.** Напротив, даровитој деци потребни су изазови, а

часови и настава која је прилагођена просечном ученику код даровитог детета и ученика може изазвати досаду, фрустрацију и резултирати ниским постигнућем, немотивисаношћу и лошим радним навикама².

- **Наставници постављају изазове свим ученицима, па нема разлога да даровита деца не похађају одељења са својим вршњацима.** Подаци говоре другачије – да немају сви наставници довољно знања да препознају и на одговарајући начин подрже даровите ученике. Истовремено, и за даровите ученике је важно да остварују социјалне односе и да се играју с вршњацима, али не и да уче на исти начин с њима. Ово је посебно важно код деце која су изразито даровита³.
- **Даровита деца су срећна, омиљена и добро прилагођена у школи.** Будући да се разликују од остале деце, да су често емоционално осетљивија, да интензивније реагују на уобичајене појаве око себе, имају другачија интересовања, даровита деца неретко имају потешкоће у социјалним односима с вршњацима⁴. Заправо, реч је о деци која могу имати и неколико група вршњака, на пример, вршњаке по узрасту и вршњаке по интелектуалној зрелости.

„Таленат даровите деце често је узрок да она буду погрешно схваћена или игнорисана од стране вршњака или средине у којој живе. Због тога ова деца имају потребу да буду посебно прихваћена и процењивана због властитих потреба и интересовања, а не само због постизања изузетних резултата“ (Ђорђевић и Ђорђевић, 2016, стр. 164).

Идентификација даровитих

Поменуто је да су бројна истраживања показала да већ на раном узрасту почињу да се јављају разлике које су резултат деловања социјалне средине и начина подизања деце. Стога, истраживачи се залажу за „*рано идентификовање даровите деце и рано подстицање деце у развоју, односно максимално интелектуално стимулисање* и примену свих средстава која доприносе таквој стимулацији. Најпоузданији метод идентификације даровитих представља посматрање деце, праћење њиховог понашања у различитим активностима и играма, а затим подстицање у различитим областима. На вишим нивоима образовања, наглашена је потреба за индивидуализацијом васпитања, као и за

---

² Преузето 12.05.2016. године са: <https://www.nagc.org/resources-publications/resources/myths-about-gifted-students>

³ Преузето 12.05.2016. године са: <https://www.nagc.org/resources-publications/resources/myths-about-gifted-students>

⁴ Преузето 12.05.2016. године са: <https://www.nagc.org/resources-publications/resources/myths-about-gifted-students>

интердисциплинарним и интегративним приступом у настави који би обезбеђивао темељно опште образовање” (Ђорђевић и Максић, 2005, стр. 127).

Данас постоји свест и сазнања о томе да је даровитост сложена појава, па се препоручује и употреба већег броја извора информација о индивидуалним разликама: *запажања родитеља, групни и индивидуални тестови, подаци о постигнућима у појединим предметима и активностима, о мерама креативности, препознавање од стране наставника, разни поступци рангирања, подаци од стране вршњака и другова, чек-листе, социометријска испитивања, подаци, извештаји и мишљења наставника и стручњака у различитим областима талената и даровитости* (Ђорђевић и Ђорђевић, 2016, стр.86).

Даровитост, схваћена као динамичан процес, испољава се на различите начине, па неки истраживачи, као на пример Роулендс разликују више појавних облика даровитости (*ибидем*):

1. “Звезда која губи сјај” – рани развој неке деце који даје утисак да их можемо сматрати даровитим, а касније, постепено или нагло, губе повољан почетак који су показали;
2. Група деце која врло рано показују даровитост у посебном правцу: музици, ликовној области, рачунању, док су у другим областима просечни;
3. Дете може да изгледа способно, али не и даровито у раним годинама, а затим изненада манифестује један или више талената до степена који даје основу да га сматрамо даровитим. То је случај деце са касним развојем.
4. Група коју чине деца која су обдарена у широком опсегу, али имају неку “слепу мрљу”, тј. слабост или тешкоће у једној области или правцу. То може да буде: математика, језици, читање, извесне ручне спретности.

Даровито дете може бити свако дете, но њихова идентификација је отежана уколико је реч о деци са инвалидитетом и различитим облицима оштећења сензорних, моторичких и психичких функција, деци из социјално и економски угрожених средина, деци из мањинских националних заједница која говоре другачији матерњи језик.

Указали бисмо још и на то да су истраживања која су укључила и родну анализу у испитивање феномена даровитости углавном показују да постоје извесне разлике између даровитих дечака и девојчица, као и између даровитих мушкараца и жена, како у погледу личних својстава, слике о себи, тако и у погледу постигнућа. Разлози за то се углавном приписују утицају средине, односно културолошким и социолошким факторима.

Уочено је да код одраслих приликом идентификације и рада са даровитим ученицима постоје стереотипи, те да се дешава да родитељи и наставници неоправдано из својих процена искључују културно ускраћену децу, лошије ђаке, неоправдано фаворизују одређени пол и слично (Стурза- Милић, стр. 575). Постоје студије које показују и то да у већини култура породице у већој мери охрабрују дечаке него девојчице да буду независни, одговорни и способни да преузимају одговорност, а то може да утиче на њихов однос према школи, успеху, бављењу одређеним активностима (*ибидем*). Више независних истраживања показало је да родитељи препознају даровите дечаке у око 65 одсто случајева, док идентификују тек једну трећину даровитих девојчица (*ибидем*).

Налази неких других истраживања говоре у прилог томе да и учитељи и родитељи потцењују интелигенцију девојчица (Реис (Reis, S.), 2002, стр. 2). Штавише, неке студије су показале да учитељи мање воле даровите девојчице од осталих ученика (*ибидем*). Наставници оба пола показују склоност да процењују да су даровити ученици компетентнији него даровите ученице када је реч о креативном решавању проблема, критичком и логичком мишљењу, док су ученице креативније у писању (*ибидем*). Један од најзаступљенијих родних стереотипа уочен код наставника је тај да сматрају да је код дечака висока интелигенција урођена, а да је девојчицама потребно да се више ангажују и труде (*ибидем*). Нека новија истраживања показала су да наставници од дечака очекују више него од девојчица, нарочито када је реч о постигнућима у области математике и науке (*ибидем*).

Неки истраживачи даровите девојчице пореде са камелеонима указујући на то да од тренутка када почну да похађају вртић, оне почну да уче како да се понашају као остале девојчице у групи како би биле прихваћене, те убрзо, већ око четврте године, постају невидљиве као даровите за своје васпитаче (Kreger Silverman, 2013, стр. 9-10). За разлику од даровитих дечака који настоје да у већој мери задобију пажњу наставника, те склоност да одбацују вршњаке који нису способни као они сами, даровите девојчице школу виде више као социјално искуство и своје таленте и способности користе како би се уклопиле у групу и биле прихваћене (*ибидем*, стр. 10). Неки сматрају да даровита девојчица неће показати своје праве способности у школи уколико барем још неколико њених вршњака и вршњакиња не покажу једнаке способности (*ибидем*).

Напоследку, стручњаци упућују на то да је важно разумети да је за препознавање даровитих девојчица потребно више од једноставног проширивања метода идентификације (Смутни (Smutny, J. F.), стр. 13). Неке минималне промене у давању инструкције или неколико активности које би биле интегрисане у редовни курикулум, могу бити довољне да охрабре даровите девојчице да преузму ризик (*ибидем*).

Поменућемо и податак Центра за развој даровитости (Gifted Development Center) да резултати њихових новијих истраживања континуирано показују да нема

разлике у броју даровитих дечака и девојчица упркос томе што се дечаки чешће идентификују као даровити (у последње 33 године, приближно 60 одсто од више од шест хиљада деце доведене ради тестирања били су дечаки (Kreger Silverman, 2013, стр. 4). Такође, центри за даровите у Аустралији извештавају да дечаки чине три четвртине деце која су препоручена ради тестирања и провере даровитости (*ибидем*).

Подршка даровитој деци у образовно-васпитним установама

Ако се има у виду развој деце и младих, подстицање даровитости треба да буде усаглашено са свим аспектима развоја: интелектуалним, социјалним и емоционалним (Ђорђевић и Ђорђевић, 2016, стр. 125).

„На предшколском и млађем школском узрасту, развој има глобални карактер па је неопходно, пре свега, обезбедити услове и средину који подстицајно делују на укупни развој и који омогућавају препознавање, развијање и испољавање различитих способности и дарова. У подстицајне услове улазе разноврсни програми који утичу на укупни развој и активности детета (ученика). Како способности и дарови у току развоја почињу да се диференцирају, тако се и подстицање усмерава према запаженим или испољеним посебним даровима или талентима. Подстицајни програми могу успешно да се реализују ако постоји клима у којој се одвија адекватан рад и активности, и ако постоје васпитачи и наставници који су спремни и обучени за такав начин рада. У таквим условима се манифестује заинтересованост за укупни напредак, влада опуштеношћу, разумевање, поштовање нових и необичних идеја и њихова подршка“ (Ђорђевић и Ђорђевић, 2016, стр. 149).

Једна од идеја значајних за побољшање ефикасности наставе и образовног процеса је и идеја о индивидуализацији наставе и учења (*ибидем*, стр. 226).

Суштинска разлика између традиционалне и индивидуализоване наставе је у томе како *организовати и контролисати средину за учење да би се добили жељени наставни токови и резултати, а не у томе какво место заузима само учење* (*ибидем*, стр. 227). Сходно томе, основи циљ индивидуализације је *учити ученике учењу, формирати код њих позитивну мотивацију за учење и ослободити и развијати потенцијалне способности сваког појединца* (*ибидем*, стр. 228).

Питање мотивације је једно од посебно важних када говоримо о даровитим и креативним ученицима. Наиме, постоје налази истраживања који указују на то да великом броју даровитих ученика недостају управо мотивација и ентузијазам (*ибидем*, стр. 183). „Будући да могу да стигну даље, да ураде више, брже од

осталих, мотивација код даровитих и креативних се и другачије покреће и другачије манифестује него код оних који нису даровити. Уз то, даровити и креативни су мање подложни притисцима на који обично одговарају отпором и више су склони да се држе својих, раније усвојених схватања“ (*ибидем*).

Када имамо у виду наведено, јасно је колико је улога васпитача, учитеља, наставника и стручних сарадника у образовно-васпитним установама важна за подстицај и подршку даровитој деци и ученицима. Стога је важно да се и њима обезбеди стручна подршка и додатна едукација како би своју улогу могли да реализују што потпуније и ефикасније.

Резултати истраживања потврђују то да је упутно да родитељи, наставници и други који се баве децом и младима више сазнају, не само о природи даровитости и таленту, већ и о различитим потребама деце и младих, нарочито емоционалним, социјалним, моралним (*ибидем*, стр. 159).

Када помињемо потребе даровите деце и младих, поменућемо још и то да је и сам *развој даровитости често асинхрон, што значи да темпо различитих аспеката интелектуалног, социјалног, емоционалног и физичког развоја, може бити неусклађен, а њега прате сензитивност, радозналост, пријемчивост, комплексна и снажна личност, склоност размишљању и перфекционизму, што води у преосетљивост и рањивост* (Ђорђевић и Максић, 2005, стр. 131). Сходно томе, да би потребе даровитих ученика биле задовољене потребно је мењати и прилагођавати школске курикулуме (*ибудем*). „Уочавајући пресудну улогу политичких, научних и образовно-наставних фактора у обликовању курикулума, у диференцијацији курикулума види се могућност за даље интегрисање индивидуалних и друштвених потреба, као и могућност остваривања самоактуализације која је неопходна ученику у процесу учења. Постизање оваквих циљева захтева додатно образовање наставника, како оних који раде, тако и оних који се тек припремају за рад у школи, преко посебних курсева за рад са даровитим ученицима“ (*ибидем*).

Образована подршка даровитим ученицима може се реализовати на различите начине, а три основна њена вида су⁵:

1. Издвајање (груписање по способностима) - у основи подразумева да дете учи у посебном окружењу у групи ученика једнаких способности. Постоји неколико облика груписања ученика према способностима: груписање по способностима у обављању неких активности, повремено „узимање даровитих ученика из редовне наставе“ и њихово окупљање у једну групу, специјална одељења, специјалне школе. Мада се као

---

⁵ Тачке од 1 до 3 наведене су на основу: Атлас Димитријевић, Ана: ИОП за даровитог ученика, стр. 8-9, преузето 15.08.2016. године са:
http://www.cipcentar.org/i_roditelji_se_pitaju/PDF/Drustvena_i_obrazovna_ukljucenost/IOP%20za%20daro_vitog%20ucenika.pdf

предност овог облика образовања даровитих ученика истиче прилика да ученик добије одговарајућу когнитвну и социјалну стимулацију, он није у складу с принципима инклузивног образовања;

2. Убрзавање (акцелерација) - подразумева да дете убрзано прелази градиво и завршава програм, при чему убрзавање може бити умерено или радикално (често подразумева и да дете учи у окружењу својих менталних вршњака (без обзира на узраст), често не подразумева да дете учи по посебном програму за даровите (већ да исти програм прелази брже). Овај облик образовања даровитих ученика може бити реализован на следеће начине: ранији упис (у школу или на факултет), двојни упис (паралелно похађање две школе или два нивоа школовања), прескакање разреда, убрзавање у појединим предметима, компактирање курикулума (изостављање делова градива које је ученик већ савладао), телескопирање курикулума (убрзано излагање делова курикулума), похађање напредних летњих или поподневних програма, похађање неких високошколских курсева. Сматра се да је за изразито даровиту децу акцелерација једино одговарајуће решење, али се у пракси изузетно ретко спроводи.
3. Обогаћивање и диференцијација курикулума - примарно подразумева да дете учи по посебном-проширеном програму који треба да обезбеди додатна, комплекснија и когнитивно провокативнија образовна искуства (најчешће подразумева да дете учи унутар групе особа истог узраста, мање или више хетерогене по способностима, а може се спроводити изван, или у оквиру редовне наставе). Облици оваквог образовног решења ван редовне наставе могу бити: слободне активности (секције), додатна настава, истраживачке станице, семинари, летњи кампови, а у оквиру редовне наставе: коришћење аудио-визуелних и других стимулативних материјала у настави, едукативни излети и посете различитим институцијама, гостујући предавачи у редовној настави, те коришћење напреднијих уџбеника, самосталан истраживачки рад, рад са ментором и слично. Овај вид образовања ученика са изузетним способностима најчешће се спроводи, инклузиван је, али у пракси се више спроводе облици ваннаставне подршке, него диференцијација и индивидуализација наставе.

ПРАВНИ ОКВИР

Устав Републике Србије⁶ (члан 21) прописује да су пред највишим правним актом и законом сви једнаки, односно да је забрањена свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Оно што је важно из угла заштите права детета и ученика са изузетним способностима, је то да се дискриминацијом не сматрају посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.

Према **Универзалној декларацији о људским правима** образовање, између осталог, треба да буде усмерено ка пуном развоју личности и учвршћивању поштовања људских права и слобода, а родитељи имају право да бирају врсту образовања за своју децу (члан 26). Ова одредба садржана је и у **Конвенцији о забрани дискриминације у образовању** (члан 5)⁷.

У контексту теме овог извештаја и истраживања, значајно је поменути одредбу члана 29 **Конвенције Уједињених нација о правима детета**⁸ која прописује да су државе чланице сагласне да **образовање детета треба да буде усмерено на развој личности детета и развој обдарености и менталних и физичких способности до крајњих граница**.

Антидискриминаторне одредбе садржане у највишем правном акту наше земље детаљније су разрађене у **Закону о забрани дискриминације**⁹. Према члану 6 наведеног закона непосредна дискриминација постоји ако се лице или група лица, због његовог, односно њиховог личног својства у истој, или сличној ситуацији, било којим актом, радњом или пропуштањем, стављају или су стављени у неповољнији положај или би могли бити стављени у неповољнији положај. У члану 7 дефинише се да посредна дискриминација постоји онда када се лице или група лица ставља у неповољнији положај актом, радњом или пропуштањем које је привидно засновано на начелу једнакости и забране дискриминације, осим ако је то оправдано законитим циљем, а средства за постизање тог циља су примерена и нужна. Будући да ученици са изузетним способностима, по правилу, похађају редовне школе и доступно им је образовање као и другим ученицима, они се наизглед не налазе у неједнаком положају у односу на остале ученике. Међутим, управо стављање у исти положај

---

⁶ "Сл. гласник РС", бр. 98/2006

⁷ Уредба о ратификацији Конвенције о борби против дискриминације у области просвете („Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми“, бр.4/64)

⁸ Закон о ратификацији Конвенције уједињених нација о правима детета („Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ - Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97)

⁹ "Сл. гласник РС", бр. 22/2009

ученика са изузетним способностима са другим ученицима може довести до њихове дискриминације, јер се не води рачуна о њиховим специфичним особинама, како у интелектуалном, тако и у погледу социјалног и емоционалног функционисања, што доводи до необезбеђивања образовања које одговара њиховим потребама и које омогућава пун развој њихових капацитета и потенцијала.

О овоме говори и члан 8 наведеног закона према ком до повреде начела једнаких права и обавеза долази онда када се лицу или групи лица, због његовог односно њиховог личног својства, неоправдано ускраћују права и слободе или намећу обавезе које се у истој или сличној ситуацији не ускраћују или не намећу другима, ако су циљ или последица предузетих мера неоправдани или ако не постоји сразмера између предузетих мера и циља који се овим мерама остварује. Напослетку, одредба члана 14 овог закона допушта увођење посебних мера у циљу постизања пуне равноправности, заштите и напретка лица, односно групе лица која се налазе у неједнаком положају.

Отварањем врата инклузивном образовању, подржана је идеја о „образовању по мери детета“, односно о праву сваког детета и ученика да учи, стиче образовање и учествује у животу и раду образовних установа у складу са својим потребама и могућностима. Ово практично значи да редовно образовање треба да буде доступно свој деци, а да наставници и школе прилагођавају начин рада индивидуалним потребама деце¹⁰.

Дефиниције инклузије које даје УНЕСКО потичу са *Конференције у Саламанки*, 1994. године, и стављају нагласак на то да је инклузија покрет који је у директној вези са побољшањем образовног система као целине: *“Инклузија је процес решавања и реаговања на разноврсност потреба свих ученика кроз све веће учествовање у учењу, културама и заједницама и све мању искљученост у оквиру образовања и из њега. Он обухвата промене и измене садржаја, приступа, структура и стратегија, са заједничком визијом која обухвата сву децу одговарајуће старосне доби и са убеђењем да је редовни образовни систем одговоран за образовање све деце.”*¹¹

Овакав приступ образовању код нас је уведен усвајањем **Закона о основама система образовања и васпитања**¹² којим се уређују основе система предшколског, основног и средњег образовања и васпитања, и то: принципи, циљеви и стандарди образовања и васпитања, начин и услови за обављање делатности предшколског васпитања и образовања, основног и средњег

---

¹⁰ (Преузето 26. јуна 2016. године са веб странице Мрежа подршке инклузивном образовању: <http://goo.gl/tzFT0b>)

¹¹ (Преузето 26. јуна 2016. године са веб странице Мрежа подршке инклузивном образовању: <http://goo.gl/tzFT0b>)

¹² "Сл. гласник РС", бр. 88/2017

образовања и васпитања, врсте програма образовања и васпитања, оснивање, организација, финансирање и надзор над радом установа образовања и васпитања, као и друга питања од значаја за образовање и васпитање.

Имајући у виду тему истраживања, указаћемо на одредбе овог закона које су у непосредној или значајној вези са остваривањем и заштитом права ученика са изузетним способностима. Полазећи од општих принципа система образовања и васпитања, који произлазе из наведеног закона, систем образовања и васпитања за сву децу, ученике и одрасле мора да обезбеди **једнако право и доступност образовања без дискриминације; квалитетно и уравнотежено образовање и васпитање, засновано на тековинама и достигнућима савремене науке и прилагођено узрасним и личним образовним потребама сваког детета, ученика и одраслог, усмереност образовања и васпитања на дете и ученика кроз разноврсне облике наставе, учења и оцењивања којима се излази у сусрет различитим потребама ученика, развија мотивација за учење и подиже квалитет постигнућа; једнаке могућности за образовање и васпитање на свим нивоима и врстама образовања и васпитања, у складу са потребама и интересовањима деце, ученика и одраслих, без препрека за промене, настављање и употпуњавање образовања и образовање током целог живота.**

Систем образовања и васпитања својом организацијом и садржајима обезбеђује и ефикасну сарадњу са породицом укључивањем родитеља, односно другог законског заступника ради успешног остваривања постављених циљева образовања и васпитања; разноврсне облике сарадње са локалном заједницом и широм друштвеном средином како би се постигао пун склад између индивидуалног и друштвеног интереса у образовању и васпитању.

Сходно наведеним принципима, пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета, ученика и одраслог, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима један је од циљева образовања и васпитања (члан 8 Закона).

Оно што је посебно значајно у погледу остваривања и заштите права детета и ученика са изузетним способностима, овај закон предвиђа да се у остваривању принципа образовања и васпитања, **посебна пажња посвећује могућности да ученици и одрасли са изузетним способностима (талентовани и даровити) без обзира на сопствене материјалне услове, имају приступ одговарајућим нивоима образовања и васпитања и установама, као и идентификацији, праћењу и подстицању ученика са изузетним способностима, као будућег научног потенцијала.**

Лица са изузетним способностима имају право на образовање и васпитање које уважава њихове посебне образовне и васпитне потребе, у редовном систему, у посебним одељењима или посебној школи, у складу са овим и посебним законом (члан 3 Закона).

Законом о основама система образовања и васпитања регулисана су и права детета и ученика (члан 79 Закона) између осталог и право ученика на подршку за свестрани развој личности, подршку за посебно исказане таленте и њихову афирмацију.

Улога наставника у процесу образовање је једна од најважнијих, те Закон у члану 137 прописује да је **задатак наставника да својим компетенцијама осигура постизање циљева образовања и васпитања и стандарда постигнућа, уважавајући принципе образовања, предзнања, потребе, интересовања и посебне могућности детета и ученика.**

У контексту овог истраживања посебно је важно указати на члан 76 Закона, према којем за дете и ученика коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу, ризика од раног напуштања школовања и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, установа обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека, прилагођавања начина остваривања школског програма и израду, доношење и остваривање **индивидуалног образовног плана** (ИОП).

Ученику којим постиже резултате који превазилазе очекивани ниво образовних постигнућа, установа обезбеђује прилагођавање начина остваривања школског програма и израду, доношење и остваривање индивидуалног образовног плана.

Индивидуални образовни план је посебан акт, који има за циљ оптимални развој детета и ученика и остваривање исхода образовања и васпитања, у складу са прописаним циљевима и принципима, односно задовољавања образовно-васпитних потреба детета и ученика.

ИОП се израђује на основу претходно реализованих и евидентираних мера индивидуализације и израђеног педагошког профила детета, ученика и одраслог, а остварује се након сагласности родитеља, односно другог законског заступника.

Разликујемо три врсте ИОП-а:

- 1) прилагођавање начина рада, као и услова у којима се изводи образовно-васпитни рад, учење језика на коме се одвија образовно-васпитни рад (ИОП1);
- 2) прилагођавање циљева садржаја и начина остваривања програма наставе и учења и исхода образовно-васпитног рада (ИОП2);
- 3) **проширивање и продубљивање садржаја образовно-васпитног рада за ученике са изузетним способностима (ИОП3).**

Неопходно је напоменути да се у складу са новим Законом о основама система образовања и васпитања, који је ступио на снагу 2017. године, ИОП3 односи само на ученике са изузетним способностима, али не и на децу предшколског узраста. Наиме, Законом о основама система образовања и васпитања који је стављен ван снаге, ИОП3 је био дефинисан као обогаћивање и проширивање садржаја образовно-васпитног рада за дете и ученика са изузетним способностима. На основу наведеног, закључује се да су новим законским решењем «невидљива» деца предшколског узраста са изузетним способностима.

Правилником о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање¹³ ближе је уређено ко су корисници овог права, садржај ИОП-а и поступак остваривања права на ИОП, начин доношења, вредновање и измене документа и слично.

Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање даље дефинише да изради ИОП-а претходе активности у виду прикупљања података и формирање документације. Наиме, васпитачи, наставници, стручни сарадници, дужни су да прате развој и напредовање детета/ученика. Ако током поступка праћења напредовања ученика приметите да он не остварује очекиване исходе образовања и васпитања или да су његови резултати значајно изнад нивоа општих и посебних стандарда, прикупљају се подаци и формира документација у циљу пружања одговарајуће подршке ученику.

На основу прикупљених података из различитих извора (родитељи, старатељи, ученици непосредно, вршњаци...) и уз коришћење различитих техника (систематско посматрање активности ученика, интервјуисање, медицинска документација по потреби и слично) стручни сарадник, у сарадњи с наставником, израђује педагошки профил ученика који чини основ за планирање индивидуализованог рада с учеником. Индивидуализовани рад с учеником

---

¹³ „Сл. гласник РС“, бр. 76/2010

остварује се на два начина: прилагођавањем простора и услова у којима се одвија настава у школи и прилагођавањем метода рада, наставних средстава и помагала и дидактичког материјала. Индивидуализовани начин рада с ученицима спроводи се по потреби и саставни је део образовно-васпитног рада васпитача и наставника, те се може остваривати и без вођења документације.

Уколико индивидуализовани начин рада с учеником није довео до одговарајућих резултата, приступа се изради ИОП-а. Реч је о писаном документу установе којим се планира додатна подршка у образовању и васпитању детета и ученика и који садржи, осим личних података и описа развоја ученика, циљ образовно-васпитног рада, опис појединачних активности и корака предвиђене подршке, посебне и прилагођене стандарде постигнућа, лица која пружају подршку, временски распоред, трајање и учесталост за сваку меру подршке. ИОП може да се донесе за део или целокупан предшколски програм (ИОП1 и ИОП2), односно за део или област у оквиру наставног предмета, један наставни предмет, групу наставних предмета или за све садржаје, па и ваннаставне активности. За ученике са изузетним способностима школа доноси проширен и обогаћен индивидуални образовни план (ИОП3).

Указали бисмо још и на то да, уколико примена ИОП-а захтева додатна финансијска средства, установа обавезно упућује писмени захтев интерресорној комисији за процену потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету или ученику.

Одлуку о даљој примени, изменама и допунама ИОП-а или престанку потребе за њим доноси педагошки колегијум на основу вредновања¹⁴, а уз сагласност стручног тима за инклузивно образовање и на предлог тима за пружање додатне подршке.

О остваривању образовања и васпитања по ИОП-у води се евиденција, а установа је дужна да обезбеди заштиту података о детету и ученику током остваривања права на ИОП.

Анализирајући **Закон о предшколском васпитању и образовању** констатовано је да и он не препознаје даровиту децу као децу којој је потребна посебна васпитна и образовна подршка и индивидуализован приступ у остваривању васпитно-образовног рада¹⁵.

---

¹⁴ Вредновање може бити: спољашње – врши га просветни саветник и унутар установе – самовредновање стручног тима за инклузивно образовање и тима за пружање додатне подршке детету и ученику.

¹⁵ У складу са **Законом о предшколском образовању и васпитању** ("Сл. гласник РС", бр. 18/2010 и 101/2017) принципи делатности предшколског васпитања и образовања, између осталог, су:

Истовремено, у **Правилнику о општим основама предшколског програма**¹⁶, у опису функција предшколске установе наводи се да немају сва деца исти старт и да се посебна пажња посвећује деци са посебним потребама, било да су то деца нечим ометена у развоју, било деца која су обдарена у неком погледу. Уз то, наводи се да се обдарена деца додатно стимулишу, односно да им се обезбеђују активности и садржаји који ће омогућити одговарајући напредак у карактеристикама у којима се истичу.

Осим Закона о основама система образовања и васпитања, право ученика са изузетним способностима на индивидуални образовни план који омогућава да се његов развој и напредовање одвија према способностима и интересовањима регулисано је одредбом члана 11 **Закона о основном образовању и васпитању**¹⁷.

Надаље, овим законом прописано је да за ученике од четвртог до осмог разреда са посебним способностима, склоностима и интересовањима за поједине предмета школа организује додатну наставу (члан 32 Закона).

Када је реч о оцењивању, ученик са изузетним способностима који стиче образовање и васпитање на прилагођен и обогаћен начин применом ИОП-а, сходно одредби члана 60 наведеног закона, оцењује се на основу праћења остваривања прописаних циљева, општих и посебних стандарда постигнућа и ангажовања. Прописано је и то да предметни наставник, у поступку предлагања закључне оцене, узима у обзир и успех ученика постигнут на такмичењима, награде, похвале и дипломе, наступе на културним и спортским манифестацијама у школи и на територији јединице локалне самоуправе, радове ученика објављене у школском листу и другим листовима и часописима, радове на изложбама, конкурсима и слично.

Ученици који се истичу у учењу и владању, у складу са овим законом, имају право на то да се похваљују и награђују. Уз то, одредба члана 67 Закона регулише

отвореност, аутентичност и развојност. Закон, међутим, посебно издваја одређене групе деце којима је потребна додатна подршка међу којима су: **деца са сметњама у развоју, деца на болничком лечењу, деца која из социо-економских или из других разлога угрожене средина**, али не и деца са изузетним способностима. Члан 34 овог закона спецификује да деца са сметњама у развоју остварују право на предшколско васпитање и образовање у васпитној групи, у васпитној групи уз додатну подршку и индивидуални васпитно-образовни план и у развојној групи, на основу индивидуалног васпитно-образовног плана, у складу са Законом.

Истовремено, циљеви предшколског васпитања и образовања који се односе на сву децу требало би да обезбеде подршку: 1) **целовитом развоју и добробити детета предшколског узраста, пружањем услова и подстицаја да развија своје капацитете**, проширује искуства и изграђује сазнања о себи, другим људима и свету; 2) васпитној функцији породице; 3) даљем васпитању и образовању и укључивању у друштвену заједницу; 4) **развијању потенцијала детета** као претпоставке за даљи развој друштва и његов напредак.

¹⁶(„Сл. гласник РС – Просветни гласник“, бр. 14/2006)

¹⁷„Сл. гласник РС“, бр. 55/2013 и 101/2017

поступак убрзаног напредовања ученика, те ученик који се истиче знањем и способностима може да заврши школу у року краћем од осам година, а у току једне године ученик може да заврши два разреда. Испуњеност услова за брже напредовање ученика утврђује наставничко веће, а ближи услови и поступак напредовања ученика основне школе који се истичу знањем и способностима тако да могу да заврше основну школу у року краћем од осам година, прописани су **Правилником о условима и поступку напредовања ученика основне школе**¹⁸.

Према наведеном правилнику, постоје две ситуације када ученик може у току једне школске године да заврши два разреда: ако се истиче општом способношћу, постиже натпросечне резултате у савладавању наставног плана и програма и има одличан општи успех, те другу ако показује посебне способности, постиже натпросечне резултате у одређеној наставној области или предмету и има најмање врло добар општи успех¹⁹.

Ученици који постижу изузетне резултате у учењу током стицања средњошколског образовања, такође имају право да заврше школовање у року краћем од предвиђеног што је регулисано **Законом о средњем образовању и васпитању**²⁰. Ученик, има право да полагањем испита заврши започети и наредни разред, а наставничко веће утврђује испуњеност услова за остваривање тог права (члан 51 Закона).

Напоследку, указујемо на то да су **Правилником о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику**²¹ уређени ближи услови за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке детету и ученику и састав и начин рада интерресорне комисије. Процена потреба за подршком заснива се на целовитом и индивидуализованом приступу, заснованом на једнаким могућностима у сагледавању потреба детета и ученика, а у циљу да детету и ученику омогући друштвена укљученост кроз приступ правима, услугама и ресурсима. *Додатна подршка обезбеђује се без дискриминације по било ком основу сваком детету, односно ученику из друштвено осетљивих група, коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу и других разлога потребна додатна подршка у образовању, здравству или социјалној заштити.* Додатна подршка односи се на права и услуге које детету обезбеђују превазилажење физичких и социјалних препрека ка несметаном обављању свакодневних животних активности од значаја за укључивање у образовни процес, живот у заједници и

---

¹⁸ „Сл. гласник РС“, бр. 47/1994

¹⁹ Ученик може да заврши два разреда у току једне школске године полагањем испита из свих прописаних наставних предмета разреда у који је уписан и испита из свих прописаних наставних предмета из наредног разреда. Ученик може да заврши два разреда у току једне школске године у току школовања од I до IV разреда и од V до VII разреда. Ученик не може полагасти испите из V разреда ако је уписан у IV разред (члан 3).

²⁰ „Сл. гласник РС“, бр. 55/2013 и 101/2017

²¹ „Сл. гласник РС“, бр. 63/2010

успешно напредовање. Иако овај правилник обухвата антидискриминаторну одредбу, ни у једном члану правилника у вези с обезбеђивањем права ученика на додатну образовну, здравствену и социјалну подршку детету и ученику не помињу се деца и ученици са изузетним способностима, нити су у било којој одредби ближе дефинисани облици, услови, начини остваривања додатне подршке овим ученицима.

ИСТРАЖИВАЊЕ

Покрајински заштитника грађана – омбудсман континуирано прати остваривање права детета на образовање, а нарочито деце и ученика са потребом за додатном подршком. Будући да овој групи деце и ученика припадају и даровити ученици, проблем овог истраживања био је усмерен на питања да ли је и у којој мери у основним и средњим школама у АП Војводини обезбеђена додатна подршка ученицима са изузетним способностима, те да ли се, у којој мери и на који начин у раду са овим ученицима примењују одредбе прописа који регулишу ову материју, а првенствено Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање.

Сходно наведеном, циљеви истраживања формулисани су на следећи начин:

1. Утврдити колики је број ученика остварио право на индивидуализовани рад и индивидуални образовни програм током школске 2014/15 године и колико је међу њима ученика са изузетним способностима;
2. Утврдити да ли се право на индивидуализовани начин рада и индивидуални образовни план спроводе у складу са законом, који су ефекти оваквог рада са даровитим ученицима и који проблеми постоје приликом његове примене;
3. Утврдити да ли постоје разлике у броју ученика и ученица које су користиле право на индивидуализовани рад, у броју даровитих ученика различитог узраста, као и у броју примењеног индивидуализованог рада у различитим наставним областима;
4. Утврдити који се облици додатне подршке примењују у раду са даровитим ученицима;
5. Утврдити да ли стручни сарадници у школама уочавају проблеме у идентификацији даровитих ученика.

МЕТОДОЛОГИЈА

Истраживање је реализовано током јануара и фебруара 2016. године. За потребу истраживања сачињен је упитник²² који садржи 35 питања формулисаних на основу прописа који регулишу право на додатну подршку детету и ученику, односно у вези с применом и спровођењем индивидуализованог рада и индивидуалног образовног програма. Упитник је био доступан онлајн свим

---

²² Упитник је доступан на:

<https://docs.google.com/forms/d/1SXEVHS8HXnH7Csmkv4QoIjP3s0G5wz2z1nUSECXVWI/edit>

основним и средњим школама у АП Војводини, а попуњавали су га стручни сарадници (педагози и психолози). Одговоре је доставила 231 основна (од 345 редовних основних школа) и 84 средње школе (од 121 редовне средње школе).

РЕЗУЛТАТИ

Основна школа

Према достављеним подацима, право на индивидуализовани рад и индивидуални образовни план током школске 2014/15 користило је 3306, а током првог полугодишта 2015/16 године 3836 ученика основних школа. Трећину овог броја чине ученици са менталним и комбинованим сметњама у развоју, док је међу ученицима који су користили ово право седам одсто ученика са изузетним способностима.

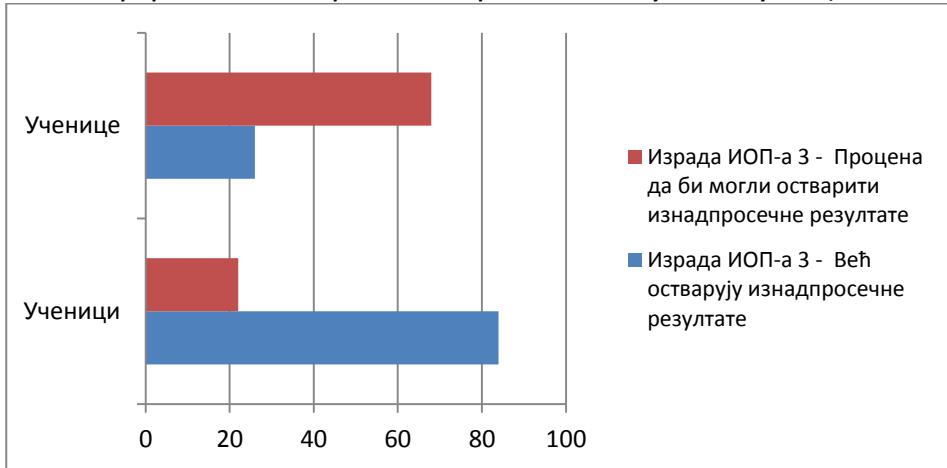
Индивидуализовани начин рада је и у основним и у средњим школама у више од 80 одсто случајева примењен као прилагођавање метода рада, наставних средстава и помагала и дидактичког материјала, увођења нових садржаја, провере знања. Међу 3637 ученика који су користили право искључиво на индивидуализовани начин рада било је 426 (12 одсто) ученика са изузетним способностима.

Код седам одсто ученика са изузетним способностима који су користили право на индивидуализовани начин рада, није уочено да је овај рад довео до позитивних резултата. У тим случајевима предузимане су друге мере за које се претпоставило да би довеле до жељених резултата – најчешће би био израђен индивидуални образовни план за ученика. У неколико случајева ученици су упућени на додатну наставу, ученик једне новосадске школе је у једној години завршио два разреда, троје је последња два разреда основне школе завршило у Гимназији „Јован Јовановић Змај“ у Новом Саду, а било је ученика који су упућени у истраживачке центре попут Петнице или Регионалног центра за таленте и слично.

Када је реч о праву на индивидуално образовни план, њега је користило укупно 3209 ученика, а међу њима је било пет одсто ученика са изузетним способностима (право на ИОПЗ).

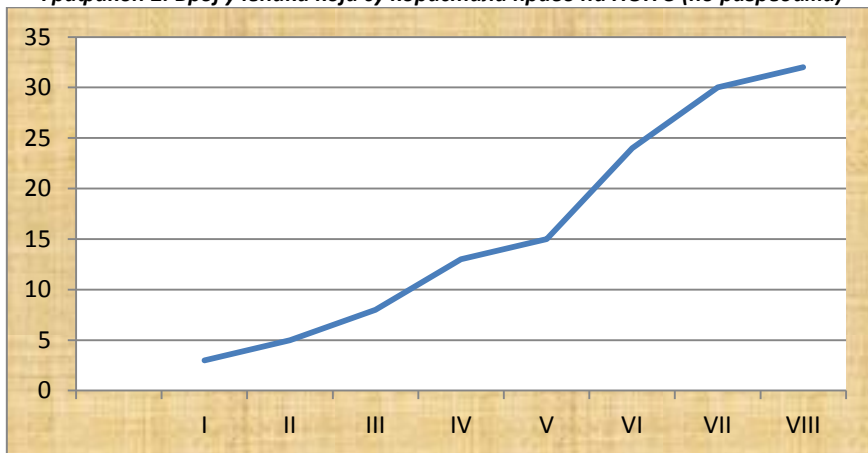
Нису уочене разлике у број ученика и ученица међу онима са изузетним способностима. Међутим, разлика је уочена у корист ученика мушког пола код којих је за 76 одсто њих ИОП 3 предложен јер већ остварују резултате изнад очекиваних. Истовремено, ученице чине 75 одсто укупног броја ученика код којих је ИОП 3 предложен јер је процењено да би због изузетних способности могли/е да постигну резултате значајно изнад нивоа општих и посебних стандарда.

Графикон 1. Разлог предлагања израде ИОП-а 3 за ученике и ученице

Резултати говоре и то, посматрајући број ученика који су користили право на ИОПЗ по разредима, да се из године у годину увећава њихов број.

Графикон 2. Број ученика који су користили право на ИОП 3 (по разредима)

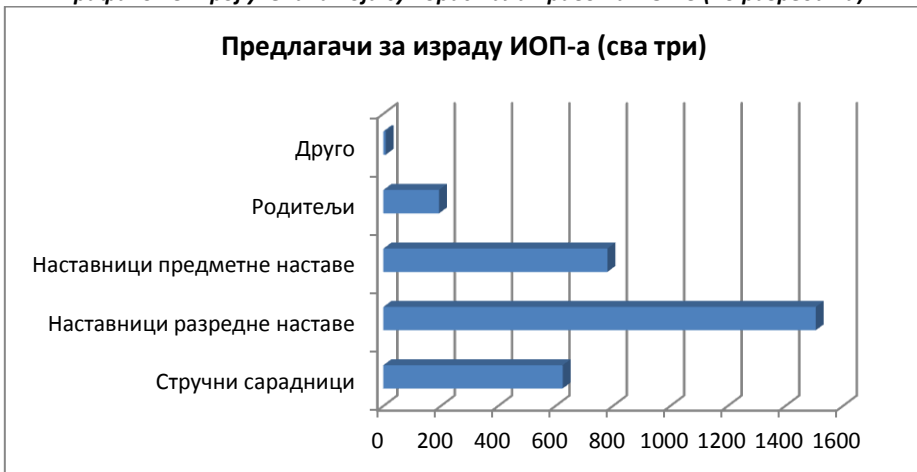
На питање да ли се увек када је идентификован ученик са потребом за додатном подршком израђује педагошки профил ученика, у шест од 222 школе које су одговориле на ово питање, одговор је био одричан (иако је то законска обавеза). Једно од објашњења због чега се не израђује педагошки профил ученика било је то да је документација која прати доношење одлуке о ИОП-у и његовој примени бирократска и прекомпликована, те да су и до 2009. године реализовани такви планови по „бржим одлукама и уз једноставнију документацију“. Нека друга објашњења стручних сарадника који су попуњавали упитник указују на њихово непознавање или неадекватну примену прописа будићи да сматрају да је

„педагошки профил услов за израду ИОП-а, те да уколико је ученику потребна нека додатна подршка пише се мишљење о ученику/детету, као и да се педагошки профил не израђује за надарене ученике, ни за ученика са инвалидитетом (деформитет једне руке)“.

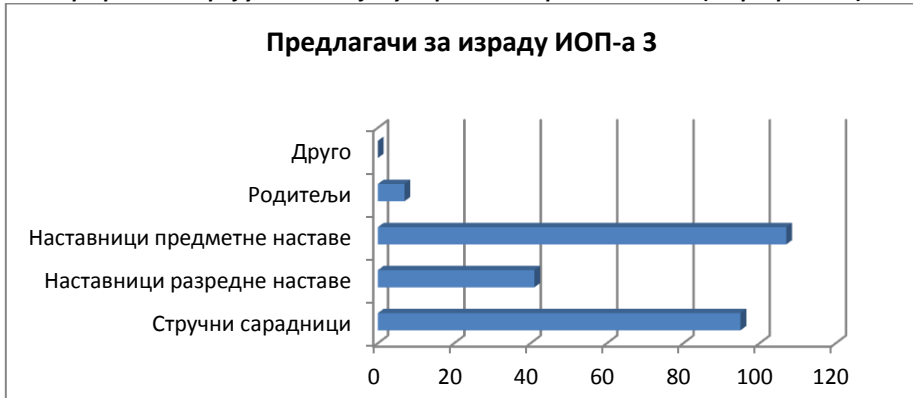
Предлог за израду индивидуално образовног плана у половини укупног броја основних школа дају наставници разредне наставе или одељенске старешине, али када је реч о ученицима са изузетним способностима ове предлоге чешће дају наставници предметне наставе.

Дешава се да родитељи не дају сагласност за израду ИОП-а, али је то искључиво онда када је реч о ИОП-у 1 и ИОП-у 2. Разлог томе су најчешће страх родитеља да дете неће бити прихваћено од вршњака, односно да ће бити изоловано и одбачено, неприхватање од стране родитеља саме чињенице да дете због сметњи у развоју има потребу за додатном подршком, поистовећивање родитеља ИОП-а са „специјалним образовањем“ и слично. Тада се најчешће предузимају мере индивидуализоване наставе и рада с ученицима. Према резултатима истраживања родитељи само два ученика са изузетним способностима нису дали сагласност за израду ИОП-а 3 због тога што не желе да се њихова деца излажу другачијем третману у односу на вршњаке.

Графикон 3. Број ученика који су користили право на ИОП 3 (по разредима)

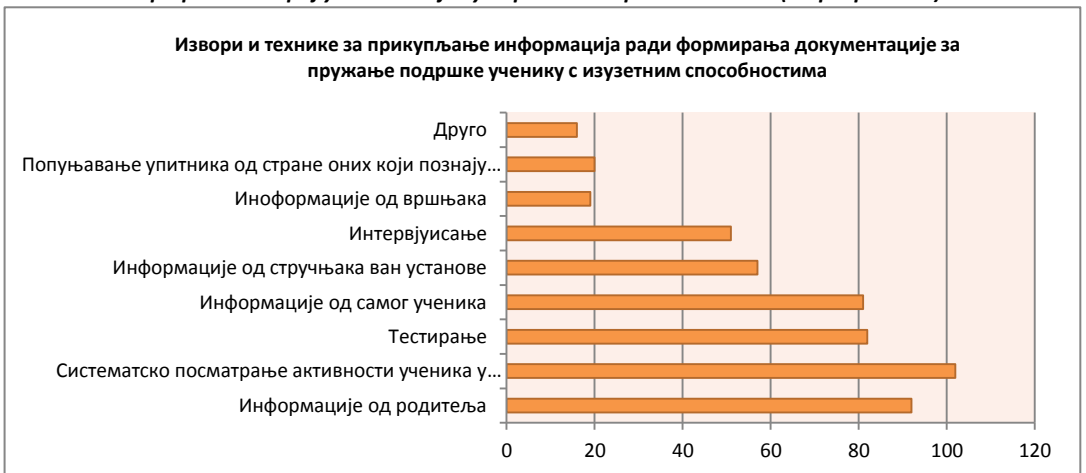
Графикон 4. Број ученика који су користили право на ИОП 3 (по разредима)

Након тромесечног вредновања ИОП-а (у првој години уписа) и полугодишњег (у осталим разредима), а имајући у виду сва три типа ИОП-а, педагошки колегијум је у 75 одсто случајева донео одлуку да се настави са применом истог плана, у 21 одсто случајева донета је одлука да се првобитни план измени и допуни, а у 2 одсто случајева одлучено је да се престане с његовом применом. Када је реч о ИОП-у 3, одлучено је да се примена индивидуално образовног плана настави у 82 одсто случајева, у 11 одсто да се он измени, а у 6 одсто случајева да се више не примењује.

Када је реч о прикупљању података ради формирања неопходне документације за пружање подршке ученику с изузетним способностима, најчешће се примењује систематско посматрање активности ученика у различитим ситуацијама и прикупљају се информације од родитеља, а неретко се информације добијају од самог ученика и његовим тестирањем.

Графикон 5. Број ученика који су користили право на ИОП 3 (по разредима)

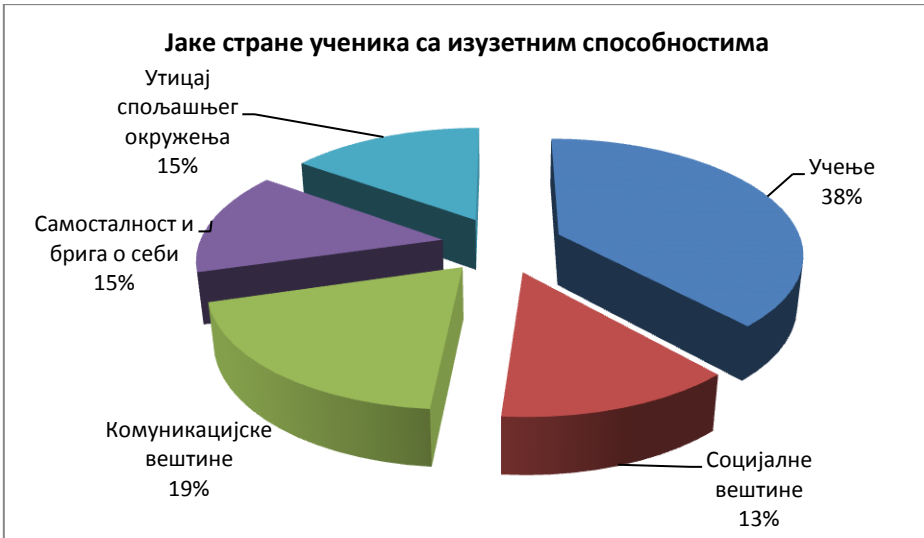

Подршка ученицима са изузетним способностима најчешће се пружа у виду организовања додатне наставе и похађања секција, али и кроз менторски рад и подстицање ученика на самостални истраживачки рад.

Графикон 2. Број ученика који су користили право на ИОП 3 (по разредима)

Као *јаке стране* ученика са изузетним способностима у првом реду се истичу учење и како ученик учи, затим комуникацијске вештине, утицај спољашњег окружења, самосталност, те на крају социјалне вештине ученика. Истовремено, подршка овим ученицима најчешће се пружа управо у области учења (у 81 одсто укупног броја ових ученика), значајно мање у области развоја социјалних и комуникацијских вештина (8 одсто ученика) и само у једном одсто случајева подршка је усмерена ка социјалном окружењу ученика.

ИОП 3 у највећем броју случајева донет је само за један предмет (117 случајева), дупло мање за групу наставних предмета (53 случаја) и изузетно за све садржаје наставно-образовног рада и ваннаставне активности (по осам случајева). Од укупног броја донетих индивидуално образовних планова за ученике са изузетним способностима 44 одсто планова је у области друштвених, а 56 одсто у области природних наука.

Само у шест школа²³ наводе да је било потребе за обезбеђивањем додатних финансијских средстава ради остваривања права ученика на ИОП 3 и то најчешће због путовања на такмичења и похађање истраживачких станица и кампова, али и због набавке техничких средстава као што је лап-топ и извођења интерактивне наставе. Школе су се за финансијску помоћ обраћале најпре јединицама локалне самоуправе у чијем седишту се налазе, али и родитељима и другим установама као и интерресорној комисији. Издвајамо да су Општина Алибунар и Месна заједница Бајша позитивно одговориле на захтеве школа.

Резултати истраживања показују и то да стручни сарадници на различите начине разумеју појам даровитости и да постоје тешкоће у идентификовању ученика са изузетним способностима. Док неки наставници и стручни сарадници сматрају да постоје и тзв. „даровити подбацивачи“ и да није нужно да даровити ученици постижу натпросечне резултате, већина ипак као ученике са изузетним способностима издваја оне који постижу изванредне резултате у појединачним или групи наставних предмета, који показују заинтересованост, залагање и мотивацију за успех, рад и учење.

²³ Реч је о школама у Алибунару, Бајши, Врачевом гају, Кули, Панчеву и Сомбору

Проблеме у вези с идентификацијом ученика са изузетним способностима на које су указали стручни сарадници који су попуњавали упитник могу се груписати око следећих тема:

а. мотивација ученика:

- Деца сама не траже, потребно је да наставници више обрате пажњу
- Нека деца нису мотивисана за додатно ангажовање због преоптерећености, а нека која су мање талентована желе додатно да се ангажују. Разлике су изражене више на основу особина личности, него према полу.
- Проблеми углавном нису везани за идентификацију ученика већ за недостатак мотивације од стране ученика и родитеља, везано за додатно залагање, без којег се тешко може испољити талентованост ученика. Таленат сам по себи није гаранција успеха.
- Ученици радо прихватају индивидуализован начин рада. Не траже сами подршку али када им се понуди радо прихватају.
- Ученици најчешће прихватају додатну наставу и припреме за такмичења, а до сада је било мало интересовање ученика и родитеља да раде по обогаћеном програму. Ученици изјављују да имају пуно обавеза у школи и ван школе. Ученици са изузетним способностима најчешће настављају школовање (седми и осми разред) у Гимназији "Јован Јовановић Змај" Нови Сад.
- Ученици са високим постигнућима, обично истакнути кроз један наставни предмет, прихватају додатни рад, самостални и ангажовани
- Ученици се плаше да неће успети
- Ученици и њихови родитељи за развој талента више користе ресурсе изван школе; талентовани ученици често сами траже подршку од предметног наставника.
- Има ученика који сами желе додатну подршку.
- Позитивна реакција ученика на предлог, задовољство, осећање успешности.
- Сами траже подршку у виду додатне наставе, такмичења, секција, питања...
- Ученици мотивисано прихватају предлог проширеног или додатног ангажовања.
- Ученик је мотивисан за предлог да ради по ИОП-3, понекад самостално тражи подршку

- Са даровитом децом у нашој школи ради се на додатној настави и у оквиру породице
- Не желе да се разликују од других, највише воле додатну наставу и припрему за неко од такмичења у организацији Министарства просвете
- Ученик у оквиру индивидуализованог рада очекује подршку наставника
- У нашој школи је једино укљученост у додатни рад и афирмација ученика на такмичењима из свих наставних предмета.
- Обзиром на веома мали број ученика, у прилици смо да радимо са ученицима индивидуализовани начин рада, ученици имају прилику да иду на секције из предмета којих ин интересују, као и да учествују на такмичењима, тим приликама раде са ментором, напреднијом литературом, као и самосталним истраживачким радом. Посећивали смо Петницу и један ученик је учествовао у летњем математичком кампу на Тари, али се не израђују иопЗ планови, у смислу обрасца.

6. Препознавање даровитих ученика:

- Нејасни критеријуми у дефинисању даровитости код ученика.
- Углавном их "препознају" наставници, учитељи... и своја постигнућа оправдавају на разним такмичењима.
- *Тешко их је препознати, немају лични став да су са изузетним способностима*
- *Углавном се лако препознају, нисмо уочили разлике између девојчица и дечака, већина прихвата предлог ИНДИВИДУАЛИЗОВАНОГ РАДА, радо учествују*
- Тешкоћу представља идентификација због различите природе надарености и неразвијена методика рада са надаренима, тако да се ослањамо углавном на своја искуства
- Препознавање и начин рада
- Нисмо уочили проблеме у вези са идентификацијом
- *Наставници препознају надарене ученике, који се својим радом, активношћу, залагањем издвајају.*
- Нема разлике између дечака и девојчица, наставници их у највећем броју случајева лако препознају, поједини имају проблема у прилагођавању у групи вршњака, прихватају индивидуализован рад
- *Лако се препознају, постижу изузетне резултате, укључују се у све активности, мотивисани су за рад...*

- *Није их увек лако препознати због различитих потешкоћа које могу да прате дете са изузетним способностима („даровити подбацивачи“). Ученици сами углавном не траже подршку, осим оних који редовно одлазе на додатну наставу. Нису уочене значајне разлике између дечака и девојчица.*
  - Надарени ученици се лако препознају и наставници их укључују у рад секција, додатну наставу и припремају за такмичења.
  - Даровите ученике тешко је открити. Најчешће се идентификују на основу школских постигнућа што не мора да буде и није једини услов даровитости. Дешава се да даровити ученици немају запажена школска постигнућа. За такве ученике ИОП-3 може у знатној мери побољшати ниво њихових школских постигнућа.
  - Уочавамо ученике који са лакоћом и радозналешћу прихватају рад и обавезе у школи, предлажемо им индивидуализовани рад и они то прихватају.
  - Школа има само педагога па је за прецизно идентификовање ученика са изузетним способностима потребна помоћ психолога. Ученици највише воле рад са наставником један на један. Ученици самоиницијативно траже подршку од предметних наставника.
  - Пуно је деце која вредно раде, али се за појединце може рећи да су посебно талентовани и надарени. Могуће их је уочити уколико се практикују разноврсне наставне и ваннаставне активности и уколико у томе постоји континуитет. У идентификацији значајан допринос имају и различите истраживачке активности, самостални радови и такмичења. Нема значајне разлике између дечака и девојчица.
  - Не препознају се лако, немамо подршку од родитеља
  - Тешко их ми препознајемо, различито схватамо даровитост/изузетност. Најчешће се препознају из области вештина и успеха у савладавању предмета. Има деце која су повучена, не воле издавајање. Има деце која се сама намећу и траже више.
- в. Стручност и мотивисаност наставника за рад са даровитим ученицима:**
- *Лако се препознају али рад са надареном ученицима реализују само наставници који су мотивисани, нису сви ученици који су предложени да раде по посебном програму то прихватили а има и родитеља који не прихватају да њихова деца раде по посебном програму*
  - *Наставници сматрају да је ученицима са изузетним способностима довољан рад у ваннаставним активностима, односно на додарној настави, и стога није неопходно писање ИОП 3*

- *Мањак интересовања предметних наставника за такав ангажман, проблем идентификације*
- *Тешко је навести наставнике да ученике укључе у ИОПЗ*
- Недостатак стручњака са искуством у раду са даровитим ученицима.
- Наставници нису едуковани, нити оснажени да идентификују таленте, постоје велики отпори наставника и даље према ИОП-у и додатном послу који се по њима више своди на папирологију него на стварни рад са ученицима
- Учитељи и наставници који уоче да ученик показује посебно интересовање или способност за поједини предмет га укључују у додатну наставу и пружају ученику помоћ и подршку у припремама за такмичење у тој области.
- Нисмо имали деце за ИОП 3
- *Није било проблема*
- *Немамо искуства са израдом ИОП-3*

Осим што четвртина укупног броја одговора указује на то да у школама немају искуства с применом индивидуализованог рада и ИОП-а 3 у раду са ученицима са изузетним способностима, наводимо и друга запажања и искуства стручних сарадника у вези с проблемима и ефектима оваквог начина рада:

а. Позитивни ефекти примене индивидуализованог рада:

- *Индивидуализован начин рада са даровитим ученицима се остварује кроз додатну наставу и секције. Тиме се ученицима даје могућност за остваривање високих постигнућа.*
- *Ученици постижу завидне резултате на школским такмичењима вишег ниова*
- *Постигну се одговарајући резултати индивидуализованим начином рада и диференцираним задацима*
- *Ученици остварују исходе који се планирају (ревидирају се неостварени исходи), ученици прихватају ученике који раде по ИОП-у, да имамо додатну подршку специјализованих стручњака која нам је ускраћена*
- *Ученици и родитељи су веома позитивно одреаговали, ученици су мотивисани и заинтересовани, вршњачко окружење их подржава, рад са ученицима са ИОПЗ не омета рад са осталом децом у одељењу.*

- *Постижу се резултати, на ученицу позитивно делује овакав рад, а остали ученици без проблема прихватају ситуацију.*
- *Доприноси подстицању даљег развоја способности ученика, доприноси развоју самопоуздања, не омета рад са осталим ученицима*
- *Ученици са изузетним способностима су свакако снага која покреће, мотивише наставнике...*
- *Ученици постижу изузетне резултате на свим нивоим такмичења.*
- *Постижу боље резултате, делују мотивационо на остале ученике, да се ученици укључују у истраживачке центре...*
- *Осим укључености у додатни рад има покушаја и за учешће ученика у школу за таленте на нивоу општине. Заинтересованост је значајна.*
- *Ученици вођени по ИОП-у 3 су заинтересовани и мотивисани за рад. У контакту са наставницима остварују демократски однос узajамног поштовања, а у комуникацији са вршњацима афирмишу вршњачку едукацију и учење по моделу.*
- *Резултати се постижу, ученици показују већу мотивисаност и задовољство својим успехом, а то све позитивно делује на остале ученике.*
- *Овакав ред не ремети рад са осталим ученицима, делује подстицајно и на њих.*
- *У раду са ученицима са изузетним способностима примењује се индивидуализовани начин рада на часовима кроз давање додатних задатака и реализовање додатних активности. Такође, ови ученици укључују се у рад секција (у складу са својим интересовањима и способностима), часова додатне наставе и припрема за такмичење. На овим часовима наставници им пружају додатну подршку у раду и напредовању. Ови ученици учествују на различитим такмичењима, из различитих наставних предмета и остварују резултате, по нашој процени у складу са својим способностима. Рад са осталим ученицима није отежан због рада са овим ученицима, захтева више припреме наставника код куће, али је на часу овим ученицима потребно мање пажње и помоћи од стране наставника него што је то случај са ученицима који раде по ИОП-у, нарочито ИОП-2.*
- *У нашој школи носиоци додатне подршке су: стручна служба, одељењске старешине и предметни наставници као и Стручни тим за инклузивно образовање. Током досадашњег рада на додатној подршци ученицима и индивидуализацији наставе било да је реч о ИОП-у 1, 2 или 3 сматрам да смо углавном испунили циљ ИОП-а а то*

је: постизање оптималног укључивања детета и ученика према својим способностима и афинитетима у редован или додатни образовно - васпитни рад и његово осамостаљивање у вршњачком колективу, као и пружање квалитетног образовања свим ученицима.

- *У школи немамо конкретно ИОПЗ, али се настава индивидуализује за децу са изузетним способностима и ради се додатни рад са њима*
  - *Ученици напредују и овакав рад даје ефекта. Не постоји било каква негативна импликација на рад са осталим ученицима. Добро је што наставници прате и различите ваннаставне активности и сарађују са другим институцијама и тиме се одржава мотивација у раду са талентованом децом како наставника тако и ученика.*
  - *индивидуализовани рад се у школи ради углавном за ученике који постижу изузетне резултате и поједини наставници се труде да организују саму наставу по нивоима, па тако и посебне задатке за њих, док већина рад са тим ученицима своди на додатну наставу, односно припрему за такмичење.*
  - *Нема промена у интерперсоналним односима, постижу се очекивани резултати/циљеви без тешкоћа.*
  - *Постигу се одговарајући резултати.*
  - *Резултати су присутни, нема тешкоћа у раду са осталим ученицима, међусобно се допуњују и тиме обострано богате своје знање, вештине и вредности.*
- 6. Проблеми и негативна искуства у примени индивидуализованог рада са даровитим ученицима:**
- *Сматрам да наставник у наставној пракси треба да индивидуализира рада са потенцијалним ученицима са изузетним способностима у смислу садржаја и начина учења и да му понуди више нивое размишљања кроз наставне садржаје. Временом ће се јасно издиференцирати његове способности и биће јасно у ком правцу ће се израђивати ИОП З. Познато је да Закон то и налаже, али је познато и то да се закон у овом домену врло слабо примењује. У школи недостају механизми да се наставници одговорније односе према раду са ученицима са изузетним способностима. Ако се издвоји такав ученик, нема планске подршке у виду ИОП З, јер не желе да се баве администрацијом. С друге стране, наставници нису едуковани за софистициране методе рада са оваквим ученицима и незаинтересовани су јер немају финансијску мотивацију за сложеније начине рада са ученицима. Присутна је немотивисаност наставника за посвећеност ученику у*

правцу стручног подстицања ученика. Још увек је присутан ентузијазам појединаца када је у питању рад са способнијим ученицима. Код нас се издвајају само неки ученици који желе на такмичења. Мањи број ученика досеже резултате до окружног такмичења. Решење проблема сви знају - материјално вредновање таквог рада под условом да се ради професионално и стручно и да су резултата видљиви.

- *Да више обратимо пажњу и поделимо пажњу због броја ученика са ИОП 1 и ИОП 2, идентификујемо, организујемо рад...*
- *Не постижу се одговарајући резултати јер се деца суштински не растерећују онога што знају нити довољно стимулишу да развијају своја надпросечна интересовања и способности. Или су деца превише ангажована и преоптерећена. Све се своди углавном на постигнућа на такмичењима. Ми се мало бавимо овом децом. У нашој школи тек стидљиво се од школ. 2015/2016. год. раде ИОП 3. Наставници се тешко одвајају од понуђеног оквира планова и програма.*
- *Интерресорна комисија не даје Мишљење у вези ИОП3*
- *Постигу се одређени резултати.*
- *Недовољно знања, времена за рад са таквим ученицима*
- *наставници због преобимности градива имају мало времена за рад са тим ученицима*
- *За надарене нема много времена у редовној настави, са њима се ради додатна настава у посебном термину, многи користе услуге Регионалног центра за таленте*
- *Наставницима је одбојна обимна администрација.*
- *Рад са ученицима отежава недостатак напредних уџбеника. Наша школа је једина у месту па је и доступност средњих и високих школа, као и посебних и напредних програма тежа.*
- *Помогла би богатија понуда онлајн посебних и напредних програма, као и упознавање са позитивним искуствима других.*

Средња школа

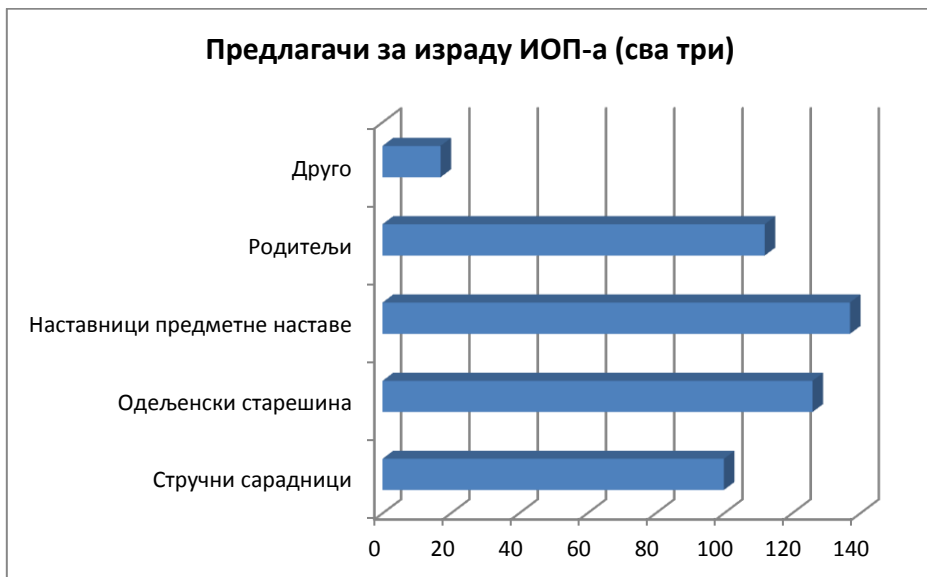
Ученици са изузетним способностима чине половину (246) од укупно 511 ученика средњих школа који су користили право на индивидуализовани рад и индивидуални образовни план.

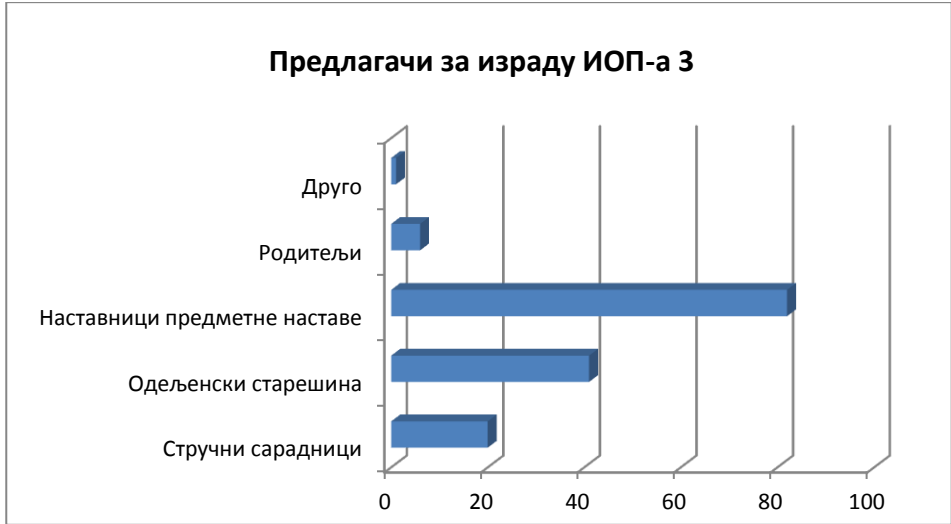
Индивидуализовани начин рада је и у средњим, као и у основним школама, у више од 80 одсто случајева примењен као прилагођавање метода рада, наставних средстава и помагала и дидактичког материјала, увођења нових садржаја, провере знања. Међу ученицима који су користили право на индивидуализовани начин рада, 36 одсто су ученици са изузетним способностима.

Од укупно 422 ученика који су користили право на индивидуално образовни план 36,4 одсто су ученици са изузетним способностима, а међу њима има дупло више ученика женског (109) него мушког пола (45). Сматрамо да значајној разлици у корист ученица спрам ученика који су користили ово право умногоме доприносе подаци Карловачке гимназије (наведен је податак да је 12 дечака и чак 65 девојчица у овој школи користило право на ИОП 3) и средње медицинске школе у Сремској Митровици (право на ИОП 3 користило 15 дечака и 23 девојчице), односно школа за које је познато да уписују већи број ученица него ученика. Није уочена тенденција прогресивног повећања броја ученика у старијим разредима који користе ово право, као што су показали подаци основних школа.

У 13 одсто школа наведено је да се педагошки профил ученика не израђује за сваког ученика који је идентификован као ученик са изузетним способностима, наводећи да није било потребе за тим.

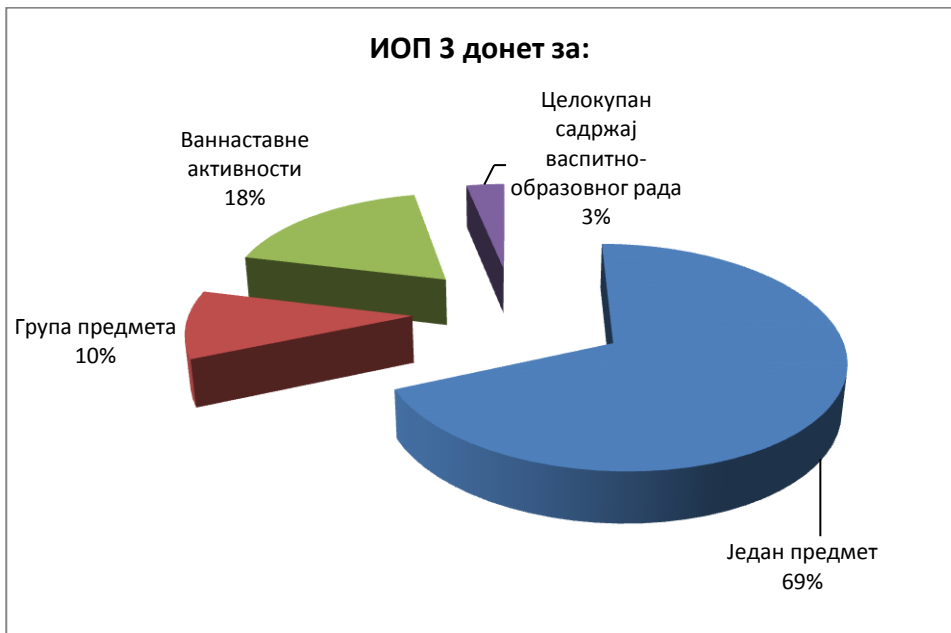
Подаци средњих школа говоре да нема значајних разлика у томе ко иницира предлог за израду ИОП-а, али да када је реч о ученицима са изузетним способностима, половину укупног броја предлога за израду ИОП-а 3, дали су предметни наставници.

Стручни сарадници (педагози/психолози) су ти који у 45 одсто случајева израђују индивидуални образовни план.

Индивидуално образовни план за ученике са изузетним способностима у 107 случајева односио се на један предмет, на групу предмета у 16 случајева, ваннаставне активности у 28 случајева, а у 5 случајева обухватио је целокупан садржај васпитно-образовног рада.

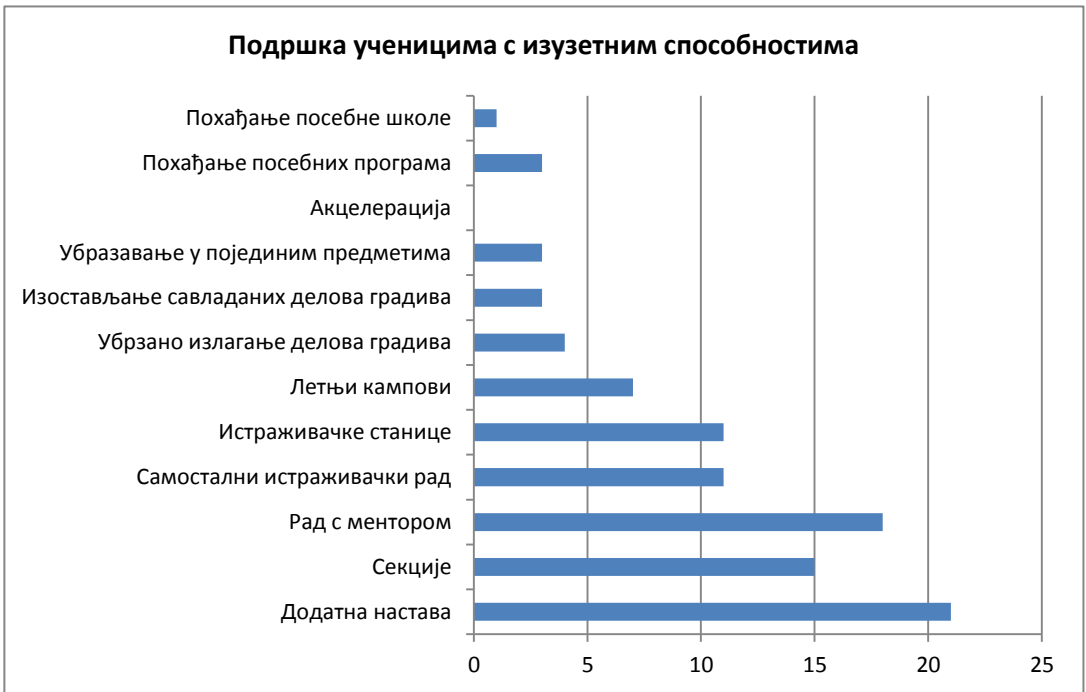
Дупло више ИОП-а 3 израђено је за предмете друштвених, у односу на предмете природних наука.

Подаци истраживања су показали да су информације од самих ученика, информације од родитеља и систематско посматрање активности ученика, најчешће коришћени извори и технике за израду документације ради обезбеђивања додатне подршке ученицима са изузетним способностима.

Подршка ученицима са изузетним способностима како у основним, тако и у средњим школама најчешће се пружа у виду организовања додатне наставе и кроз менторски рад, похађање секција и подстицање ученика на самостални истраживачки рад. Као јаке стране ових ученика углавном се идентификују учење и како уче, те самосталност и брига о себи, а подршка је усмерена на развијање социјалних вештина и учење пре свега.

Финансијску подршку од: локалне самоуправе, надлежних секретаријата и министарстава, тражило је 13 од 84 школе које су одговориле на упитник. Финансијска средства била су најчешће потребна ради боравка ученика у Истраживачкој станици Петница, упућивања на такмичења, обезбеђивање наставних средстава.

Проблеми у вези с идентификацијом ученика са изузетним способностима на које су указали стручни сарадници који су попуњавали упитник су следећи:

а. Мотивација ученика:

- *Ученици ретко траже подршку, али ако им се пружи прилика да покажу своје таленте и способности они то прихватају*
- *Предметни наставници лако препознају ученике, након два до три месеца рада. Нема разлике између дечака и девојчица. На предлог за ИОП 3 деца негодују јер да се за њих изради ИОП 3 који подразумева рад у оквиру наставе, а не како сте Ви разумели и ваннаставне активности, деца то не прихватају јер ће за већи труд неће бити награђени, а уколико су активни у ваннаставним активностима награде стижу са свих страна што их испуњава. У нашој школи се*

секције организују на предлог Ученичког парламента, односно у складу са интересовањима ученика.

- *Слаба заинтересованост за ваннаставне активности, јер су махом ученици који станују у околним селима, па је проблем превоз до школе.*
- *Ученици са изузетним способностима успешно остварују план и програм за одређени предмет. Брзо и лако остварују напредни ниво стандарда тако да им се нуде додатне активности и у виду консултативне наставе у циљу израде истраживачких радова и продубљивања знања у свери интересовања; бржег пролажења кроз редовне садржаје и прорада напредних садржаја, додатна настава са припремом за такмичења, слање ученика у Петницу уз пуну финансијску подршку општине. Шаљемо ученике на сва могућа државна такмичења, укључујући и такмичење истраживачких радова у оквиру центара за таленте. Али нисмо до сада правили ИОПЗ за ове ученике.*

б. Препознавање даровитих ученика:

- *Професори кроз секције и додатну наставу ученицима пружају индивидуализовани облик рада тако да деца ни не буду свесни да се са њима појачано ради како не би стекли утисак да су значајно другачији од других. Уједно, као стручном сараднику који ради у школи тек неколико месеци тешко је да препознам дете са изузетним способностима јер немам одговарајуће искуство у раду са датом децом те ми је потребно више времена како би могла адекватно да утврдим постојање потребе за ИОПЗ или индивидуализованим радом.*
- *Ученици уписани у Балетску школу су талентовани, али нема изузетних талената*
- *Нисмо уочили потешкоће у идентификавању*
- *Није било проблема*
- *Лако се препознају али их има веома мало*
- *Није тешко уочити таленат али се он јавља веома ретко јер су укључене физичке предиспозиције, године учења, брзина учења и примена наученог, подршка породице, посебан режим исхране, потреба балетске опреме, потреба новчаних средстава ради финансирања међународних такмичења.*
- *Постоје тешкоће у препознавању и идентификацији деце изузетних способности.*

- *Проблем тестова за талентоване које би сви могли користити*
  - *Веома их је лако учити, одскачу по вештинама и способностима*
  - *Лако се препознају*
  - *Професор на часовима редовне наставе уочи способност и интересовање ученика за дати предмет*
  - *Да, лако се препознају, ученици веома добро прихватају додатну подршку индивидуализованог рада, наставници несебично нуде додатну подршку, али траже и ученици уколико им је потребна.*
- в. Мотивисаност наставника за рад са даровитим ученицима**
- *Наставници недовољно раде на препознавању ових ученика, а ни ученици не траже подршку и индивидуализовани рад.*
  - *мали је број образовних програма и центара (као што је Петница) који се баве надареним ученицима, рад са талентима захтева значајна новчана средства, што је тешко обезбедити поготово у мањим и сиромашнијим срединама*

Запажања и искуства стручних сарадника у раду с ученицима с изузетним способностима и применом индивидуализованог рада са њима:

- а. Позитивна искуства и ефекти индивидуализованог рада са даровитим ученицима:**
- *Ученици остварују постављене исходе. Не уочавају се негативне реакције нити последице у раду са осталим ученицима у одељењу*
  - *мотивација ученика и жеља за знањем и постигнућима је јако изражена*
  - *Школа планира да унапреди рад у оквиру додатне подршке ученицима кроз истраживање интересовања ученика и реализовање ваннаставних активности у складу са ресурсима и потребама*
  - *Посебно бављење децом, свакако, даје боље резултате, што подиже социјални статус појединца у групи.*
  - *Ученици су високо мотивисани за овакав вид рада, остварују добре резултате у тој области, са задовољством похађају и додатну наставу из тог предмета као и секцију, напредују, доживљај сопствених способности позитивно утиче и на шири развој личности тих ученика као и на појачану потребу да и они сами пружају подршку у савладавању градива осталим ученицима у одељењу.*

- *Индивидуализација је сама по себи довољна, професори адекватно рад са надареним ученицима и без посебног индивидуалног образовног плана, што доказује успешност ученика*
- *Бољи ученици школе су свакако узор осталој деци и подстрек да више и боље вежбају. Искуства ученика које је школа слала на међународна такмичења, зимске и летње кампове, мастер клас - су значајна. Кроз рад на солистичким варијацијама у току редовне наставе и додатних часова, ученици су сви укључени током школовања у индивидуализовану наставу. Омогућено им је да факултативно када год желе (уз најаву) да вежбају са разредом који је један ниво више од њиховог. Имају велики број ваннаставних активности (припрема концерата, учешће на фестивалима, такмичењима итд.*
- *Рад са надареним ученицима се у нашој школи своди на додатни, секцијски и припремни рад, али није још увек наведен ИОП 3*
- *До сада, са ученицима који су талентовани и надарени радило се у оквиру додатне наставе и секција; један број ученика је био у Истраживачкој станици Петница. Ови ученици су постизали добре резултате, поготово ученици у оквиру рада спортских секција (одбојкашице су освојиле прво место у Купу толеранције 2014. године)*
- *Рад школе је њима прилагођен кроз планове, начин рада, рада секције и додатне наставе*
- *Иако се ИОП/3 као документ не сачињава, рад са даровитим ученицима обухвата све означене активности, уз то и: рад на пројектима, сарадња са научним и културним институцијама у земљи ван ње, припрема за такмичења и припрема за факултете...*
- *Изузетна лакоћа у раду са даровитим ученицима, веома изражене комуникацијске вештине, радост откривања нових сазнања, други уче од њих.*
- *Постигнућа ученика се вреднују и подстичу.*
- *Наше искуство је позитивно, за рад у одељењу нема тешкоћа самим тим што је ово специјална школа - рад са талентованим ученицима.*
- *Постижу се одговарајући резултати.*
- *Изузетно смо задовољни. Сви ученици прихватају постојање различитости, а даровити ученици су жедни знања и радо се укључују у све активности које им нудимо и које сам навео у претходном питању.*
- *Рад са талентованим ученицима у нашој школи углавном се своди на припрему за такмичења из појединих предмета*

- *Постижу се запажени резултати у учењу и на такмичењима, што је веома подстицајно на успех свих ученика, јер се ученици адекватно похваљују и награђују за свој рад, а успехе увек и медијски пропратимо.*

б. Недостатак искуства и негативна искуства у вези с радом с даровитим ученицима:

- Примена индивидуализованог рада је ефикасна. Проблеми пријављују у одељењима где имамо таквог ученика. Превише је администрација што треба одрадити везано за ИОП.
- Проблем је ускладити термине за додатни рад са ученицима због рада у сменама.
- Немамо ученике који постижу резултате који су значајно изнад општих и посебних стандарда.
- Једини случај кад смо имали даровитог ученика био је пре 3 године где је исти хтео да похађа два разреда у једној школској години. Покрајински секретаријат је дао одговор да начин таквог школовања још није дефинисан тако да нисмо знали како да се ради са таквим учеником, који разред да похађа ако иде два одједном, испитвањем учење, рад са учеником и сл.
- Немамо искуства
- Постижу се веома скромни резултати са ученицима из нестимулативне социјалне средине и са ученицима који имају тешкоћа у учењу али под условом да родитељи сарађују са школом.
- *Нисмо имали случајеве примене ИОП-а у школи.*

Испитаници су као проблеме у вези с применом и остваривањем права ученика на индивидуализовани рад и индивидуални образовни план уопште (односи се на све ученике с потребом за додатном подршком, не само на даровите) у први план истакли преоптерећеност наставног и стручног кадра административним пословима, њихову недовољну обученост за инклузивно образовање, као и недостатак педагошких асистената. Према наводима испитаника, 87 одсто наставника и стручних сарадника у основним и 78 одсто наставног и стручног кадра у средњим школама није посебно вредновано или награђивано за ангажовање у раду с ученицима укљученим у инклузивну наставу, а они који јесу најчешће добију само неку врсту јавне похвале и захвалнице на нивоу школе.

Осим тога што сматрају да би им растерећење од административних послова, ангажовање педагошког асистента и додатна едукација помогли да се лакше и адекватније сналазе у инклузивном образовању, испитаници сматрају да би томе

допринело и смањење броја ученика у одељењу, обезбеђивање више финансијских и техничких средстава за реализацију инклузивног образовања, као и сарадња са другим надлежним установама, институцијама, органима.

АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА И ЗАКЉУЧАК

Имајући у виду циљеве истраживања, резултати говоре да је међу ученицима основних школа који су користили право на индивидуализовани рад и индивидуално образовни план само седам одсто ученика са изузетним способностима, док ови ученици чине половину броја ученика који су користили наведено право у средњим школама. Разлику у заступљености даровитих ученика основних и средњих школа међу ученицима који су користили право на индивидуализовани рад и ИОП схватамо као последицу чињенице да је иначе број даровитих у општој популацији мали и чињенице да је основно образовање обавезно за све ученике и да редовне школе и одељења похађају и деца која су до недавно била усмеравана и издвајана у специјална одељења и специјалне школе. Сходно томе, број даровите деце у основним школама у већој мери одговара пропорцији броја даровитих у популацији уопште. Истовремено, похађање средњих школа није обавезно у нашој земљи те један број деце с потребом за додатном подршком не наставља школовање у редовним средњим школама. Напомињемо и то да су истраживањем обухваћене и оне средње школе које у већем броју похађају управо ученици са изузетним способностима као што су гимназије и различите уметничке школе (балетске, музичке, ликовне...). У складу с наведеним су и подаци да је у основним школама, од укупног броја ученика који су користили право на индивидуализовани начин рада, било седам одсто ученика са изузетним способностима, а у средњим школама 36 одсто. Право на ИОП 3, у односу на укупан број ученика који су користили сва три облика ИОП-а, користило је само 5 одсто ученика са изузетним способностима у основним школама, а у средњим школама њих 36,4 одсто.

На основу резултата истраживања није утврђено да постоје разлике између броја ученика и ученица са изузетним способностима који су остварили право на ИОП 3 у основним школама, али да је у средњим школама међу ученицима који су остварили ово право дупло више ученица него ученика. Саматрамо да значајној разлици у корист ученица спрам ученика који су користили ово право умногоме доприносе подаци Карловачке гимназије (наведен је податак да је 12 дечака и чак 65 девојчица у овој школи користило право на ИОП 3) и средње медицинске школе у Сремској Митровици (право на ИОП 3 користило 15 дечака и 23 девојчице), односно школа за које је познато да уписују већи број ученица него ученика.

Истовремено, уочене су разлике у броју ученика и ученица основних школа који су користили право на ИОП 3 спрам тога који је разлог предлагања овог плана.

Наиме, предлог на ИОП 3 дат је за три четвртине ученика и само једну четвртину ученица које већ остварују резултате изнад просека, као и за једну четвртину броја ученика и три четвртине броја ученица за које је процењено да би могли/е да постигну резултате изнад просека. У средњим школама, међутим, резултати нису показали да постоје овакве разлике. Ови подаци одговарају налазима истраживања који указују на то да одрасли, било да је реч о родитељима, васпитачима или наставницима, чешће и лакше идентификују дечаке него девојчице као даровите. Разлози томе могу бити културолошке природе и засновани на стереотипима, нарочито оном по ком се дечаци сматрају природно интелигентним док се од девојчица очекује да више раде и да се више труде. То што ове разлике нису уочене код ученика и ученица средњих школа, поново приписујемо чињеници да школе које извештавају о већем броју ученика који су користили право на ИОП у већем броју похађају управо девојчице. Било би корисно неким наредним истраживањима подробније испитати разлике у приступу обезбеђивања подршке ученицама и ученицима средњих школа и њихову евентуалну повезаност са врстом школе коју ученици похађају.

Резултати истраживања указују на то да је већа шанса да се даровити идентификују на старијим узрастима, будући да број идентификованих даровитих ученика расте прогресивно од нижих ка вишим разредима. Разлог томе може бити то што се лакше препознају посебни таленти него општа напресечна способност, а они у већој мери долазе до изражаја када ученици почну да изучавају посебне предмете. Овоме у прилог иде и резултат према ком предлог за израду индивидуално образовног плана у половини укупног броја основних школа дају наставници разредне наставе или одељенске старешине, али када је реч о ученицима са изузетним способностима ове предлоге чешће дају наставници предметне наставе. Уколико имамо у виду горенаведени податак да број идентификованих даровитих ученика расте с њиховим узрастом, чини се да предметни наставници лакше препознају специфичне таленте ученика него учитељи и стручни сарадници. Истовремено, податак да се у нижим разредима идентификује врло мали број ученика са изузетним способностима указује и на потребу да се наставни и стручни кадар више едукује да препозна особине даровитих ученика на раном узрасту. Ово је важно и због тога што бројна истраживања потврђују да је утицај средине на рани развој деце од изузетног значаја за њихово формирање у каснијим годинама и одраслом добу, као и да је даровитост динамичан и сложен феномен и да под утицајем околине она може да се подстиче, али и да се угаси.

Горе наведено је у складу и с податком да се половина укупног броја предлога за израду ИОП 3 односи на један предмет, а понајмање на целокупан садржај васпитно-образовног рада. Дупло више ИОП-а 3 у средњим школама израђено је за предмете друштвених, у односу на предмете природних наука, али понављамо да је највише ових планова донето гимназији друштвено-језичког смера. Истовремено, у основним школама ИОП 3 је готово подједнако заступљен и у области друштвених и у области природних наука

Када је реч о процедурама у вези с применом ИОП-а 3 и остваривањем права на индивидуализовани начин рада, оне углавном прате прописане оквири. Мада су резултати истраживања показали да неки стручни сарадници недовољно познају и примењују одредбе прописа у овој области, већина их ипак поштује. У складу с тим, пре увођења индивидуализованог начина рада израђује се педагошки профил ученика, а уколико овај начин рада не покаже очекиване ефекте приступа се изради ИОП-а 3.

Када је реч о прикупљању података ради формирања неопходне документације за пружање подршке ученику с изузетним способностима, најчешће се примењује систематско посматрање активности ученика у различитим ситуацијама и прикупљају се информације од родитеља, а неретко се информације добијају од самог ученика и његовим тестирањем, нарочито ученика средњих школа.

У 82 одсто случајева ИОП 3 се показао адекватним те је настављено с његовом применом, док је у изузетним случајевима одлучено да се више не примењује. Резултати показују и то да родитељи подржавају предлоге за израду ИОП-а 3, али да је било и случајева да родитељи нису дали сагласност за израду овог плана због тога што не желе да се њихова деца излажу другачијем третману у односу на вршњаке.

Подршка ученицима са изузетним способностима како у основним, тако и у средњим школама најчешће се пружа у виду организовања додатне наставе и кроз менторски рад, похађање секција и подстицање ученика на самостални истраживачки рад. Као јаке стране ових ученика у средњим школама углавном се идентификују учење и како уче, те самосталност и брига о себи, па је и подршка усмерена у првом реду на учење, те на развијање социјалних вештина. Истовремено подршка овим ученицима у основним школама најчешће се пружа управо у области учења (у 81 одсто укупног броја ових ученика), значајно мање у области развоја социјалних и комуникацијских вештина (8 одсто ученика) и само у једном одсто случајева подршка је усмерена ка социјалном окружењу ученика. Разлог томе се можда крије у недовољном знању и стручности наставника у вези с идентификацијом даровитих ученика, као и предрасудама због којих се не препознају даровита деца која долазе из социјално и материјално угрожених породица и средина.

Изјаве испитаника, стручних сарадника у школама, потврђују да постоје тешкоће у идентификовању даровитих ученика, те да је лако уочити оне који су активни и који постижу натпросечне резултате, али да постоје и ученици који због других потешкоћа не постижу резултате који одговарају њиховим способностима. Већи број испитаника који наводе да је лако идентификовати даровите ученике су они који у први план истичу њихова постигнућа, док има и оних који разумеју да школска постигнућа нису једино мерило даровитости и да постоје ученици са изузетним способностима чија постигнућа нису запажена, те ученика који су повучени и не желе да се издвајају. Поједини испитаници указују на то да

идентификацију даровитих ученика отежава и чињеница да наставници и стручни сарадници различито схватају сам феномен и природу даровитости/изузетности. Указујемо и на то да испитаници извештавају о томе да не уочавају разлике између даровитих ученика и ученица, док истовремено резултати истраживања показују да је међу ученицима који су препознати као они који постижу изнад просечне резултате три четвртине дечаца. Ово још више подупире закључак да предрасуде и родни стереотипи утичу на способност и вештину наставног и стручног кадра да препознају даровите ученике.

Осим проблема у идентификацији ученика са изузетним способностима, испитаници указују и на проблем недовољне мотивације даровитих ученика за додатни рад и ангажовање, као и недовољну мотивисаност наставника за рад са овим ученицима.

О недостатку мотивације ученика више извештавају испитаници запослени у основним школама, а као разлоге наводе: преоптерећеност ученика обавезама, страх од неуспеха, недостатак финансијских средстава који се посебно одражава на ученике који живе у сеоским срединама и који треба да путују у више насељена места која нуде више садржаја и ваннаставних активности.

Када је реч о потреби за додатном мотивацијом код наставника за рад са даровитим ученицима, било је испитаника који су указали на то да се наставници тешко одвајају од понуђеног оквира планова и програма, да се подршка углавном своди на постигнућа на такмичењима, да ученике не растеређују онога што знају, те да недостају механизми да се наставници одговорније односе према раду са ученицима са изузетним способностима, јер избегавају преобимну администрацију, а нису финансијски ни на друге начине стимулирани да се додатно ангажују.

Испитаници, ипак, извештавају и о позитивним искуствима примене индивидуализованог начина рада и ИОП-а са даровитим ученицима, те истичу да додатни рад са овим ученицима не ремети рад са осталим ученицима у одељењу.

Говорећи уопштено о проблемима у вези с применом и остваривањем права ученика на индивидуализовани рад и индивидуални образовни план (односи се на све ученике с потребом за додатном подршком, не само на даровите), испитаници су у први план истакли преоптерећеност наставног и стручног кадра административним пословима, њихову недовољну обученост за инклузивно образовање, као и недостатак педагошких асистената. Подаци указују на то да је само око 20 одсто наставника подстицано на додатни рад и то најчешће јавним похвалама и захвалницама на нивоу школе.

Имајући у виду наведено, закључак је да се резултати овог истраживања подударују с налазима досадашњих истраживања и искустава у васпитно-образовном раду са даровитим ученицима, пре свега оним који говоре о томе да

постоје тешкоће у идентификацији, тј. препознавању даровитих ученика, а посебно даровитих ученица и деце и ученика раног и млађег узраста, као и недовољна едукованост и мотивисаност наставног и стручног кадра у школама за рад са њима. Уз то, резултати истраживања показали су да се у основним и средњим школама у АП Војводини у раду са ученицима са изузетним способностима, даровитим и талентованим примењују мере додатне подршке, али да има простора да се њихова примена унапређује, а прописи доследније и адекватније поштују.

На основу анализе правног оквира, а имајући у виду резултате и закључке истраживања, **Покрајински заштитник грађана – омбудсман сматра да је неопходно:**

- Допунити Закон о основама система образовања и васпитања одредбом да деца предшколског узраста са изузетним способностима имају право на индивидуални образовни план.
- У складу са напред наведеном одредбом унети измене и у Закон о предшколском образовању и васпитању, додавањем одредбе по којој даровита деца остварују право на предшколско васпитање и образовање у васпитној групи, у васпитној групи уз додатну подршку и индивидуални васпитно-образовни план и у развојној групи, на основу индивидуалног васпитно-образовног плана, у складу са Законом.
- Допунити Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање одредбом да деца предшколског узраста са изузетним способностима остварују право на доношење проширеног и обогаћеног индивидуално образовног плана (ИОПЗ), а све у складу са предложеним допунама важећег Закона о основама система образовања и васпитања.
- Допунити Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику одредбом којом се уређују ближи услови за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке детету и ученику са изузетним способностима, облицима и врстама додатне подршке и могућностима и начинима њихове реализације.

Осим измена правне регулативе **Покрајински заштитник грађана ПРЕПОРУЧУЈЕ** надлежнима следеће:

1. Потребно је обезбедити едукативне програме за наставни и стручни кадар у васпитно-образовним установама у вези са феноменом даровитости, идентификацијом даровите деце и ученика и методама и техникама за мотивисање даровите деце и ученика у правцу развоја и оствривања њихових потенцијала и способности до крајњих граница;

2. Потребно је предузети мере ради обезбеђивања додатне подршке даровитој деци на раном и млађем узрасту;
3. Потребно је приликом креирања курикулума и примене додатне подршке ученицима водити рачуна о особинама и потребама ученика различитог пола;
4. Потребно је **обезбедити одговарајућу подршку у виду материјалних и других подстицаја наставницима и стручном кадру** у васпитно-образовним установама који показује заинтересованост и резултате у раду са даровитом и осталом децом с потребом за додатном подршком;
5. Потребно је да се јединице локлане самоуправе у већој мери ангажују у сарадањи са васпитно-образовним установама у погледу стимулације наставног и стручног кадра и обезбеђивања услова за већу и квалитетнију подршку даровитој деци и породицама са даровитом децом (финансијска помоћ и олакшице, простор за ваннаставне активности и садржаје, едукативни програми, оснивање и развој центара за развој даровитости и слично);
6. Потребно је континуирано пратити и едуковати наставни и стручни кадар васпитно-образовних установа у вези с инклузивним образовањем;
7. Потребно је предузети мере у циљу растеређивања наставног и стручног кадра васпитно-образовних установа административним пословима у корист веће посвећености и ангажовања у раду с децом и ученицима.

ЛИТЕРАТУРА

---

1. Атлас Димитријевић, А. *ИОП за даровитог ученика – избор прилога за модул*. Центар за интерактивну педагогију. Преузето 09.08.2016. године са:
http://www.cipcentar.org/i_roditelji_se_pitaju/PDF/Drustvena_i_obrazovna_ukljucenost/IOP%20za%20darovitog%20ucenika.pdf
2. Ђорђевић, Ј. и Ђорђевић, Б. (2016). *Природа даровитости и подстицање развоја*. Београд: Српска академија образовања. Преузето 18.08.2016. године са:
<http://www.sao.org.rs/documents/2016/Priroda%20darovitosti%20Djordjevic%20-%20Djordjevic.PDF>
3. Ђорђевић, Б. и Максић, С. (2005). Подстицање талената и креативности младих – изазов савременом свету. У *Зборнику Института за педагошка истраживања, бр. 1*, стр. 125-147. Београд: Институт за педагошка истраживања. Преузето 12.08.2016. године са:
<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0579-6431/2005/0579-64310501125D.pdf>
4. Kreger Silverman, L. (2013). *What Happens to Gifted Girls*, Denmark: Aarhus University School of Engineering . Преузето 26.06.2016. године са:
<https://lahjakkatlapset.files.wordpress.com/2013/05/what-happens-to-gifted-girls.pdf>
5. Милић, С. (2010). Идентификовање даровитих ученика у основној школи и рад са њима (прегледни чланак). У *Нова школа* бр. 7, стр. 109-123. Педагошки факултет у Бијељини. Преузето 17.08.2016. године:
<http://www.pfb.unssa.rs.ba/Casopis/SanjaMilic.pdf>
6. Стурза - Милић, Н. (2008). *Утицај породице на моторичку активност и даровитост предшколске деце у зависности од пола*. Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михајло Павлов“, стр. 570-585. Преузето 16.08.2016. године са:
<http://www.uskolavrsac.edu.rs/Novi%20sajt%202010/Dokumenta/Izdanja/14%20Okrugli%20sto/SturzaN%20-%2048.pdf>
7. *Myths about Gifted Students*. Washington, DC: National Association for gifted students. Преузето 12.05.2016. године са: <https://www.nagc.org/resources-publications/resources/myths-about-gifted-students>
8. Нешкович, С. *Даровити ученици у наставном процесу*, Филозофски факултет Пале, стр. 258. Преузето 17.05.2016. године са:

<http://www.osdracic.com/download/inkluzija/Daroviti%20ucenici%20u%20nastavnom%20procesu.pdf>

9. Reis , Sally M. (2002). Social and Emotional Issues Faced by Gifted Girls in Elementary and Secondary School. From *The SENG Newsletter*, 2(3), pp. 1-5. Преузето 24.08.2016. године са:
<http://sengifted.org/archives/articles/social-and-emotional-issues-faced-by-gifted-girls-in-elementary-and-secondary-school>
10. Smutny, J. F. (1999). Understanding Our Gifted. In *Open Space Communications* r, Vol. 11, No. 2, pp. 9-13. Преузето 19.08.2016. године са:
<http://www.davidsongifted.org/Search-Database/entry/A10171>

ДРУГИ ИЗВОРИ

---

1. *Common Characteristics of Gifted*. Great Potential Press. (slika) Преузето 12.05.2016. са: <http://www.greatpotentialpress.com/wp-content/uploads/2013/03/Common-Characteristics-of-Gifted.jpg>
2. Мариновић, Л. *Ученици са посебним потребама – даровитост* (ППТ презентација). Преузето 23.05.2016. године са:
http://www.unizd.hr/Portals/12/ppt/luka_marinovic/3.%20DAROVITOST.pdf
3. Мрежа подршке инклузивном образовању. Преузето 13.06.2016. године са: <http://goo.gl/tzFT0b>